

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Чорноморський державний університет ім. Петра Могили

Юридичний факультет

КУРС ЛЕКЦІЙ З КРИМІНАЛІСТИКИ ОСНОВИ ОДОРОЛОГІЇ

Випуск 183



Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили
Миколаїв – 2012

УДК 340.П+343.98
ББК 67.Х+67.620
К 68

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Черноморського державного університету ім. Петра
Могили (протокол №9(62) від 22.05.2008 р.).*

Рецензенти:

Басий В. Д., декан Івано-Франківського факультету національного університету «Одеська юридична академія», Академік Академії наук Вищої освіти України, Заслужений юрист України, д-р юрид. наук, професор;

Стратонов В. М., декан юридичного факультету Херсонського державного університету, Заслужений юрист України, д-р юрид. наук, професор.

К 68

Курс лекцій з криміналістики. Основи одорології / Т. О. Коросташова, Ю. О. Ланцедова, О. С. Тунтула ; [за наук. ред. О. А. Кириченка]. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – 56 с. – (Авторська лекція).

Розглянуто хронологію розвитку, напрямки, поняття, систему і дисциплінарний статус одорології, фізичні і криміналістичні властивості та механізм утворення і сприйняття слідів запаху людини. Викладено класифікацію слідів і зразків запаху людини та інших речових джерел, а також загальні положення збирання слідів та отримання зразків запаху людини.

Для студентів і викладачів юридичних вузів і практичних співробітників антиделіктних органів.

УДК 340.П+343.98
ББК 67.Х+67.620

© Коросташова Т. О., Ланцедова Ю. О.,
Тунтула О. С., 2012.
© Наук. ред. Кириченко О. А., 2012.
© ЧДУ ім. Петра Могили, 2012.

ПЛАН-КОНСПЕКТ

проведення 2-годинної лекції

У процесі вивчення даної теми передбачено розглянути такі питання:

1. Хронологія розвитку, напрямки, поняття, система і дисциплінарний статус одорології.
2. Фізичні і криміналістичні властивості та механізм утворення і сприйняття слідів запаху людини.
3. Класифікація слідів і зразків запаху людини та інших речових джерел.
4. Загальні положення збирання слідів та отримання зразків запаху людини.

Питання 1

Хронологія розвитку, напрямки, поняття, система і дисциплінарний статус одорології

Останнім часом в Україні, Республіці Білорусь, Росії та в інших країнах світу (Англія, Данія, Латвія, Литва, Нідерланди, Німеччина, Польща, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Чехія, Естонія та ін.) помітно зросла зацікавленість слідчих, суддів та інших процесуальних суб'єктів інформацією, яку отримують за допомогою лабораторного дослідження слідів і зразків запаху людини на основі біоаналізатора запаху – нюху спеціально підготовленого експертного собаки-детектора. В багатьох з названих країн діють одорологічні лабораторії¹, і призначається комісійна одорологічна експертиза, висновок якої використовується в якості форми представлення доказів в антикримінальних справах².

З 1965 р., коли В. В. Безруков, А. І. Вінберг, М. Г. Майоров і Р. М. Тодоров і винайшли власне одорологічний метод консервації і

¹ Найбільше одорологічних лабораторій у Польщі – 35 та в Угорщині – 21. У Російській Федерації вже відкрито 4 одорологічні лабораторії: в Барнаулі, Волгограді, Казані і Москві. Є одорологічні лабораторії в Республіці Білорусь, Данії, Нідерландах, Німеччині, Словенії, Фінляндії, Чехії та в деяких інших країнах світу. Проводиться робота з організації одорологічних лабораторій в УВС Свердловської, Магаданської та інших областей Росії. Виявляють зацікавленість щодо створення одорологічних лабораторій у Володимиріві, Курську, Нижньому Новгороді, Самарі, Санкт-Петербурзі, Саратові, Хакасії та інших регіонах Російської Федерації, а також в Англії, Монголії, Узбекистані, Швеції, Естонії і т. д. [31, с. 16-17]. В Україні, на жаль, поки що одорологічної лабораторії, здатної проводити комісійну одорологічну експертизу, немає, хоча такі спроби О. А. Кириченко та його послідовники В. Д. Басай, Г. І. Васильєв, М. М. Колока робили з 2000 р. [25; 28; 31 та ін.], що не знайшло підтримки.

² Наприклад, відділенням досліджень запахових слідів відділу біологічної експертизи ЕКЦ МВС РФ за 1998 р. виконано більше ніж 250 досліджень, у 1999 р. – 318, у 2000 р. – 240, а у 2001 р. – 265 досліджень. При цьому деяке зменшення кількості досліджень за останні два роки зумовлене тим, що в повну силу запрацювали Казанська і Барнаулська одорологічні лабораторії. Так, у Казанській одорологічній лабораторії у 2000 р. було проведено 130, а в 2001 р. – 141 дослідження [31, с. 18]. Лабораторія одорології служби біологічних досліджень ДЕКЦ МВС РФ почала проведення одорологічних досліджень у лютому 1996 р. і за 10 місяців цього року, а також за весь 1997 р. експертами даної лабораторії було проведено 136 одорологічних експертиз і досліджень, за 1998 р. – 288, 1999 р. – 325, 2000 р. – 221 і в 2001 р. – 232 дослідження [33, с. 166].

дослідження слідів запаху людини, до цього часу з одорологічної тематики у країнах СНД видано понад **800 наукових праць**, у т. ч. і спеціальних навчальних та методичних посібників: П. Д. Біленчука (1993 р., 1994 р., 1997 р. та ін.), В. М. Глибка (1992 р.), В. В. Гриценка (1999 р., 2000 р. та ін.), О. А. Грошенкової (1999 р.), Н. М. Дяченко (2002 р.), А. К. Кавалериса (1985 р.), О. А. Кириченка (1994 р., 2000 р., 2002 р., 2003 р. та ін.), С. А. Кириченка (2003 р.), М. В. Кісіна (1980 р., 1983 р., 1985 р. та ін.), А. Б. Обідіна (2000 р. та ін.), М. В. Салтєвського (1976 р., 1982 р., 1992 р. та ін.), В. І. Старовойтова (1985 р., 1988 р., 1989 р., 1993 р., 1996 р., 1999 р., 2000 р., 2001 р., 2003 р., 2006 р. та ін.), Т. В. Стегнєвої (1992 р., 1996 р. та ін.), К. Т. Сулімова (1980 р., 1985 р., 1989 р., 1993 р., 1996 р. та ін.), Б. Ф. Панфілова (2001 р., 2003 р., 2006 р., 2007 р. та ін.), М. Г. Піменова (2006 р.), Г. В. Федорова (1996 р., 1999 р.), Т. М. Шамонової (1992 р., 1996 р., 1997 р., 1998 р. та ін.), В. І. Шиканова (1973 р., 1974 р.), О. М. Щитнікова (1993 р., 1996 р., 1999 р.) та ін.

Значно менше з указаних проблем було видано спеціальних монографічних досліджень: В. Д. Басая [4; 6 та ін.], О. А. Кириченка [5; 27; 28; 31 та ін.], Г. В. Федорова [64] та ін.

Відомі й окремі дисертаційні дослідження певних одорологічних проблем, спочатку побіжно в межах іншої криміналістичної тематики: Г. О. Гвахарія [20], Павел Менцл [42], О. А. Кириченко [26], Ю. О. Ландєдова [38], В. П. Руденко [52], Ю. Б. Габель [18] та ін., а пізніше й у вигляді спеціальних дисертацій, захищених закордонними вченими: І. О. Вигналек [17], Г. В. Федоров [63], О. О. Грошенкова [22], В. І. Крутова [36], В. І. Старовойтов [59], К. Т. Сулімов [61], Аліса Шоон [70] та ін.

Зверталися до сучасної одорологічної тематики й багато інших авторів: В. Д. Арсєньєв, Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, Г. І. Грамович, В. Дерда, В. Я. Дорохов, Е. П. Зінкевич, Є. П. Іщенко, А. Н. Копьєва, А. І. Костров, І. П. Крилов, М. А. Лушечкіна, Г. Міньковський, В. С. Митричев, М. М. Овсяннікова, Б. Я. Петєлін, Г. Петранек, В. Піварючас, Г. О. Самойлов, М. О. Сєліванов, В. О. Снетков, Г. М. Собко, В. Є. Соколов, А. С. Соколов, М. М. Тарнаєв, А. А. Топорков, Д. А. Турчін, Б. А. Федосюткін, Б. Фуфигін, Н. Цєтков, П. П. Цєтков, В. Ю. Шепітько, Р. Шмідт, О. О. Ейсман, М. П. Яблоков та ін.

Підсумком сучасного стану розвитку одорологічних проблем стали Перша міжнародна одорологічна науково-практична конференція, яка мала місце у 2000 р. за участю представників багатьох країн світу, і де українській і польській делегаціям було доручено очолити групу з розробки єдиної міжнародної методики комісійної одорологічної експертизи та інших пов'язаних з цим проблем [31, с. 21-22], а також

захист В. Д. Басаєм докторської дисертації «Основи криміналістичної одорології» [2].

Основними хронологічними етапами зародження і становлення одорології як часткового криміналістичного вчення виявилися наступні:

1. 1896 р., коли з ініціативи Ганса Гроса в м. Гільдесгеймі з'явилося 12 собак, навчених нести поліцейську службу [34, с. 6].

2. 1965 р., коли В. В. Безруков, А. І. Вінберг, М. Г. Майоров і Р. М. Тодоров оголосили про винахід одорологічного методу використання за допомогою приладу для відбору запахів (ПВЗ) у вигляді ветеринарного шприца зі слідів ніг чи інших слідів людини разом з повітрям і наступним проведенням одорологічної виборки за допомогою службово-пошукової собаки спочатку безпосередньо людей, а пізніше їх речей, у числі інших завідомо непричетних осіб чи їх речей [8, с. 74-75].

3. 1973-1974 рр., коли з'явилися перші навчально-практичні посібники з проблем криміналістичної одорології М. М. Тарнаєва і В. І. Шиканова [67; 68].

Цій проблемі були присвячені посібники й значно раніше, у 1924 р., Р. Герсбах «Дрессировка полицейских собак» [21], Ф. Фридерікса «Собака-ищейка» [65] та ін., які, однак, не могли стосуватися питань ще не існуючого одорологічного методу.

4. 1975 р., коли Г. О. Гвахарія в рамках кандидатської дисертації «О некоторых применениях теории информации и теории игр в криминалистике (вопросы методологии и управления)» уперше торкнувся проблем одорологічного методу та обґрунтував можливість використання результатів даного методу в якості доказів [20, с. 14].

5. 1976 р., коли на базі Юрмальського райвідділу Латвійської РСР була створена перша в СРСР та у світі одорологічна лабораторія [34, с. 73].

6. 1983 р., коли авторський колектив у складі вітчизняних і німецьких вчених випустив у світ фундаментальний посібник про використання консервованого запаху в розкритті злочинів [34].

7. 1985 р., коли чеський криміналіст Інж Олдрі Вигналек вперше присвятив криміналістичній одорології у цілому кандидатську дисертацію «Криминалистическая одорологическая идентификация», в якій, однак, зробив висновок про передчасність постановки питання про процесуальну перспективу одорологічного методу [17], що, в принципі, було достатньо обґрунтовано з урахуванням стану розвитку даної проблеми, що існував на той час.

8. 1989 р., коли К. Т. Сулімов та В. І. Старовойтов розробили першу методику підготовки лабораторних собак-детекторів і проводили за їхньою допомогою лабораторне одорологічне дослідження [60].

9. 1992 р., коли на розширеному засіданні вченої ради ЕКЦ МВС Росії за участі провідних учених вказана методика була визнана науково обґрунтованою і придатною для проведення одорологічної експертизи [43, с. 44].

10. 1992 р., коли О. А. Кириченко вперше в Україні в рамках кандидатської дисертації «Классификация микрообъектов и их значение для расследования преступлений против личности» обґрунтував можливість використання результатів комісійної одорологічної експертизи [26, с. 70-82, 103-107].

11. 1994 р., 1997 р. і 2001 р., коли з'явилася низка спеціальних монографій з проблем одорології: О. А. Кириченко, Н. І. Клименко і П. Д. Біленчука «Судебная одорология» [27], О. А. Кириченко «Проблемы судебной одорологии» [28], О. А. Кириченко, В. Д. Басая та О. М. Щитнікова «Основы юридической одорологии» [31] та ін., в яких були закладені наукові основи даного часткового вчення та обґрунтована необхідність створення вітчизняного і міжнародного Одорологічного центру.

Раніше з цих питань також публікувалися монографії, які, однак, були присвячені загальним проблемам дослідження природи запаху: Р. М. Мазитова, В. М. Охотська та Б. У. Пучкін [41], Р. Х. Райт [50] та ін., або містили в собі лише побіжне висвітлення проблем одорології поряд з іншими: Р. С. Белкін [10, с. 22-36], Є. П. Іщенко [23, с. 61-68], О. М. Ларін [39, с. 296-304; 40, с. 149-164], І. П. Крилов [35, с. 248-263 та ін.], В. І. Шиканов [69, с. 96-99] та ін.

12. 2000 р., коли у м. Легіоново (Польща) відбулася Перша міжнародна одорологічна науково-практична конференція «Осьмология – оцененная или недооцененная отрасль научного знания» за участю представників Англії, Угорщини, Нідерландів, Данії, Польщі, України, Фінляндії, Швеції, Естонії та ін.

Від делегацій України, Росії і Республіки Білорусь з доповіддю «Основы одорологии» виступив О. А. Кириченко [31, с. 21], який запропонував прийнятий проект рішення конференції, де констатувалася необхідність підсумовуючих ґрунтовних досліджень проблем одорології і наукових основ даного часткового вчення криміналістики, а також створення робочої групи з розробки єдиної міжнародної методики комісійної одорологічної експертизи.

На виконання даного рішення конференція створила оргкомітет робочої групи з представників делегації Польщі і України (Томаш Беднарек, О. А. Кириченко), в яку пізніше долучилися В. І. Старовойтов (Російська Федерація) і О. М. Щитніков (Республіка Білорусь) [31, с. 22].

12. 2002 р., коли Т. Ф. Моїсеєва в межах докторської дисертації «Методология комплексного криминалистического исследования потожировых следов человека» [45] висвітлила існуючий стан розвитку одорологічних проблем у контексті інших досліджень потожирових слідів людини.

13. 2003 р., коли В. Д. Басай за науковою консультацією О. А. Кириченка захистив першу у світі докторську дисертацію «Основи криміналістичної одорології» [2], в якій на виконання рішення вказаної конференції було презентовано найкращі розробки у контексті як теоретичних, так і прикладних проблем роботи зі слідами запаху людини в антикримінальному судочинстві:

1. Вичерпне розуміння напрямків лабораторного і позалабораторного дослідження слідів запаху людини та інших речових джерел антикримінальних відомостей у складі вітчизняного перспективного вітчизняного і міжнародного Одорологічного центру.

2. Поняття і класифікація одорологічних об'єктів.

3. Поперхова схема та обґрунтування обладнання найсучаснішої одорологічної лабораторії (див. дод. 1).

4. Визначення функцій і кваліфікаційних вимог щодо кожного із співробітників одорологічної лабораторії.

5. Удосконалення детальної методики і розробка проектів відповідних процесуальних документів із проведення звичайної і діагностичної одорологічної експертизи комісією експертів у складі першого і другого експерта-одоролога та експерта-кіносолога, вузлового відеознімального, фототабличного і вербального протокольного документування даного процесу та ін.

14. 2005 р., коли В. І. Старовойтов, захистивши кандидатську дисертацію «Методологические и процессуальные аспекты идентификации человека с использованием собак-детекторов» [59], завершив дисертаційне представлення своїх результатів багаторічних досліджень з даної проблеми, що як найбільш розвинуті також були представлені В. Д. Басаєм у вказаній докторській дисертації в контексті створення основ криміналістичної одорології як часткового вчення.

Після завершення і захисту В. Д. Басаєм вказаної докторської дисертації фактично придатна до введення в експлуатацію¹ найсучасніша одорологічна лабораторія при Кримському юридичному інституті Харківського національного університету внутрішніх справ недалекоглядним рішенням ректора даного інституту Остапенка була перепрофільована. Тому існуючі кращі у світі вітчизняні одорологічні розробки так і не знайшли загальнодержавної чи регіональної підтримки, незважаючи на те, що в Росії, Республіці Білорусь та в інших країнах світу одорологічна теорія і практика і досі знаходяться на значно нижчому рівні, а вітчизняні і зарубіжні антиделіктні органи вкрай потребують такого роду розробок і даного достатньо надійного та ефективного джерела антикримінальних відомостей. Так, П. Б. Панфілов у навчальному посібнику для експертів та інших антиделіктологів, викладачів і студентів юридичних вузів «Основные принципы обеспечения достоверности исследований запаховых следов человека с использованием собак-детекторов в судебной экспертизе» продовжує пропагувати застарілу і недостатньо надійну (без ретельної переробки за результатами докторської дисертації В. Д. Басая) методику лабораторного одорологічного дослідження як різновиду традиційної одноосібної експертизи матеріалів і речовин та виробів з них [48 та ін.]. Дійсна ж лекція побудована на удосконалених результатах вказаної докторської дисертації В. Д. Басая [2], основні положення якої зводяться до наступного.

Однією з дискусійних теорологічних проблем одорології залишається власне *найменування даного часткового вчення* криміналістики та ордістики терміном «одорологія», оскільки В. І. Старовойтов у рецензії на одну із монографій зауважив, що запропоноване ще А. І. Вінбергом та іншими співавторами слово «одорологія» [8, с. 74] для найменування сукупності знань, що розглядається, не є вдалим [31, с. 692]. Польські криміналісти в цьому аспекті наполягають на застосуванні терміна «осьмологія». В деяких країнах Заходу дану сукупність знань зовсім не відокремлюють, а розглядають у межах фізико-хімічних і біологічних аналітичних методів. З огляду на це, більш

¹ Залишилося набраним у штат експертам та іншим співробітникам лабораторії лише пройти відповідне навчання разом із придбаними у достатній кількості і вже належно підготовленими за загальним кіносологічним курсом собаками-детекторами у Московській (де краща практично існуюча методика провадження експертизи) та у Мінській (де вже трохи ефективніші традиції із підготовки собак-детекторів) одорологічній лабораторії, на що з керівництвом відповідних експертних установ також були досягнуті домовленості.

обґрунтованим буде найменування даної сукупності знань словосполученням «експертне дослідження запахових слідів», яке повинно стати різновидом експертного дослідження речовин та матеріалів.

При цьому В. І. Старовойтов навів низку аргументів, основний зміст яких полягає у тому, що зі словом «одорологія» пов'язані застарілі методи лабораторного дослідження слідів і зразків запаху людини [31, с. 692-696].

Свою незгоду з викладеними аргументами В. Д. Басай вважає доцільним висловити наведенням достатньо обґрунтованої відповіді О. А. Кириченка на дане рецензійне зауваження В. І. Старовойтова, який вважає, що пов'язувати одорологію лише зі станом розвитку цієї наукової галузі, який існував раніше, у часи А. І. Вінберга та інших представників так званої «молодої одорології», недоречно, оскільки сучасний стан розвитку даної сукупності знань є істотно іншим і значно вищим, не має всіх тих недоліків, на які посилається В. І. Старовойтов. З урахуванням видатного вітчизняного історичного минулого одорології, відмова від даної її назви лише за наявністю наведених аргументів виглядає дещо надуманою, недостатньо обґрунтованою і навіть несправедливою [31, с. 708-710].

Не можна погодитися і з пропозицією польських криміналістів щодо слова «осьмологія», оскільки, як відомо, цей термін був запропонований лише тому, що в польській мові його складова частина «odór» означає в перекладі «сморід, неприємний запах». Але в основу слова «одорологія» А. І. Вінберг та інші співавтори поклали латинський термін «odog», який у перекладі означає «запах» [8, с. 74], і третя буква в цьому слові та в слові «odór» із польського слова «odórologia» – «o» та «ó» – різні. Власне, обидві вказані букви є в польській абетці і мають різну вимову – відповідно «o» та «u» в українському варіанті. При цьому польські криміналісти поряд зі словом «osmology» («осьмологія») застосовують також і слово «odorologia», тобто «одорологія» – вчення про запахи, а не слово «odórologia», яке б і мало вимову «одурулогія», тобто в перекладі – «вчення про сморід» [31, с. 708-709].

Таким чином, навіть у польській мові немає достатніх підстав щодо відмови від слова «одорологія», звукова вимова якого на інших мовах світу взагалі не викликає будь-яких заперечень [4, с. 14].

Зрозуміло, що обидва слова – «осьмологія» і «одорологія», зрештою, придатні для найменування галузі наукових знань, яка зараз розглядається, оскільки в перекладі означають одне і те ж саме – вчення про запахи. Але за словом «одорологія» більш вагоме

історичне минуле і традиції. Водночас не є винятком і компромісний варіант: у польській мові може застосовуватися словосполучення «осьмологія», а в інших мовах світу – «одорологія». Проте уніфікація міжнародної наукової мови з проблем одорології, безперечно, вимагає більш конструктивного підходу [4, с. 13].

М. Б. Вандер у ряді публікацій пропонував дану сукупність знань іменувати поряд зі словосполученням «судова одорологія» і терміном «ольфактроніка» [13, с. 72 та ін.], хоча в останніх роботах цього автора згадується лише перше словосполучення [14, с. 18 та ін.]. Проте на застосуванні другого словосполучення А. А. Топорков наполягав таким чином: «В зависимости от способов изъятия, анализа и регистрации запахов криминалистическую одорологию подразделяют на кинологическую и инструментальную (ольфактроникую)» [62, с. 234 та ін.].

Якщо ж піддати аналізу семантичне значення терміна «ольфактроніка», то воно, на думку В. Д. Басая, ближче до характеристики процесу сприйняття слідів чи зразків запаху людини чи інших речових джерел, ніж роботи з ними в цілому, а тому не може у цьому відношенні конкурувати зі словом «одорологія» [4, с. 51], якому в кінцевому підсумку віддали перевагу М. Б. Вандер та А. А. Топорков.

У деяких публікаціях [4, с. 15; 30, с. 190; 31, с. 710; 33, с. 158-159 та ін.] ставилося також питання про можливість застосувати замість іноземного слова «кінологія» та похідних від нього слів вітчизняні слова «собакознавство» для позначення сукупності наукових знань про собаку, «собакознавець» – фахівця у цій галузі знань, «собаківник» – спеціаліста, який готує і застосовує в правоохоронній діяльності собаку-детектора чи іншу службову собаку, «собакознавчий центр» – центр з проведення наукових досліджень щодо розведення, обслуговування, підготовки та іншого поводження із службовими та іншими собаками, «собаківничий центр» – центр із практичного розведення, підготовки та застосування службових та інших собак тощо. Хоча центри із розведення, підготовки і практичного застосування в антиделіктній діяльності собак-детекторів та інших службових собак найкраще іменувати одорологічними, а не кінологічними, оскільки перший напрямок практичного собаківництва повинен переважати [30, с. 241-215].

Водночас не є семантично виваженим у позначенні і другого із напрямків практичного собаківництва загальноновизнаний термін «кінологія» і похідні терміни «кінолог», «кінологічний центр» тощо, оскільки дана термінологія походить від грецьк. «kinos» (собака) і лат. «dogos» (вчення, наука, галузь знань), що у сукупності має позначати «вчення про

собаку» [31, с. 710]. А якщо так, то не треба урізати останню букву «s» корінцевої основи першого із термінів, інакше виходить «вчення про кінематографію», а не «вчення про собаку». В останньому з випадків тоді більш правильно говорити про «кіносологію» і використовувати інші похідні терміни: «кіносолог», «кіносологічний центр» тощо.

З огляду на це, саме словосполучення «одорологія» найбільш придатне для найменування тієї сукупності наукових знань, що зараз досліджується. Проте яка повна його вимова у цьому відношенні найбільш обґрунтована – «одорологія», «судова одорологія», «криміналістична одорологія», «юридична одорологія» тощо, можна визначитися лише за допомогою встановлення наукового статусу цієї сукупності знань та її місця поміж інших юридичних наук на підставі сучасної їх класифікації, про що більш детально мова піде окремо.

Іншою теоретичною проблемою одорології є її змістовне наповнення, оскільки, як уже зазначалося, використання спеціально підготовлених собак-детекторів історично розпочалося із позалабораторних напрямків, у першу чергу, із пошуку людини по слідах запаху на місцевості, а пізніше і деяких інших речових джерел, зокрема, краденої худоби, крадених речей тощо.

Із винаходом у 1965 р. власне одорологічного методу даний напрямок собаківництва поступово перетворився у лабораторне одорологічне дослідження і, врешті-решт, оформився у вигляді комісійної одорологічної експертизи. Поряд з цим й позалабораторні одорологічні напрямки також не припинили свого розвитку, методика їх удосконалювалася, з'являлася необхідність у пошуку по слідах запаху у повітрі все нових і нових речових джерел, у першу чергу, наркотиків, вибухових пристроїв тощо [44; 45; 46 та ін.].

Тому виникає питання, що саме має охопити одорологія – лише лабораторні чи й позалабораторні дослідження слідів запаху із застосуванням спеціально підготовленого собаки-детектора?

Виходячи з тотожності завдань, що стоять перед антиделіктологами при підготовці лабораторних і позалабораторних собак-детекторів для пошуку по слідах запаху різного роду речових джерел і навіть цих напрямків із традиційними кіносологічними напрямками, а також з метою забезпечення єдиного організаційного, наукового, методичного, матеріально-технічного, ветеринарного, дидактичного та іншого забезпечення всіх цих напрямків використання спеціально підготовлених службових собак, у тому числі й собак-детекторів, заслуговує на увагу пропозиція В. Д. Басая створити спочатку **вітчизняний**, а у перспективі й

міжнародний Одорологічний центр, який би міг мати такі основні підрозділи:

1. Лабораторні одорологічні дослідження, що мав би забезпечувати провадження за допомогою спеціально підготовлених лабораторних собак-детекторів:

1.1. Звичайної комісійної одорологічної експертизи (на основі процесуальних документів слідства і суду).

1.2. Діагностичної комісійної одорологічної експертизи (на основі процесуальних документів слідства і суду).

1.3. Звичайного лабораторного комісійного одорологічного дослідження (на основі позапроцесуальних документів антиделіктних органів).

1.4. Діагностичного лабораторного комісійного одорологічного дослідження (на основі позапроцесуальних документів антиделіктних органів).

2. Позалабораторні одорологічні дослідження, який має забезпечувати пошук за допомогою спеціально підготовлених собак-детекторів по слідах запаху на місцевості чи у повітрі певних речових джерел і, у свою чергу, може поділятися на підрозділи із позалабораторного одорологічного пошуку (переслідування) по слідах запаху на місцевості та (чи) у повітрі:

2.1. Переслідуваної чи іншої особи або тварини.

2.2. Живої людини чи трупу людини, що знаходяться під завалами та за іншими перешкодами.

2.3. Наркотиків і прирівняних до них речовин.

2.4. Вибухових пристроїв і речовин.

2.5. Інших речових джерел (окремих контрабандних товарів, у тому числі кримінальної вогнепальної, механічної чи вибухової зброї тощо).

3. Поєднання традиційних кіносологічних та позалабораторних одорологічних досліджень із використанням собак-детекторів, спеціально підготовлених для одночасного переслідування чи пошуку по слідах запаху на місцевості або у повітрі людей, наркотиків, вибухових речовин, механічної чи вогнепальної зброї, при:

3.1. Патрулюванні криміногенних громадських місць.

3.2. Конвоюванні в'язнів чи інших заарештованих осіб.

3.3. Охороні спеціальних державних та інших важливих об'єктів.

3.4. Охороні певних категорій осіб.

3.5. Охороні державного кордону на контрольно-пропускних пунктах і на «зеленому» державному кордоні та ін. [4, с. 20 та ін.].

Не є остаточно вирішеним питання про можливість використання в якості біодетектора лише нюху спеціально підготовленого собаки-

детектора. Ведуться пошукові дослідження із вивчення можливостей використання у даному відношенні нюху пацюків [36; 37 та ін.], які залишилися поки що безрезультатними. Перевершити унікальне поєднання нюхових, дресирувальних та інших практично значущих якостей собаки не вдається. Буде недостатньо правильно обмежувати поняття одорології використанням нюху лише собаки-детектора, у той час не повинно бути тут інструментального дослідження слідів запаху людини. І не стільки у силу того, що пошукові наукові дослідження у цьому напрямку виявилися ще менш результативними [18; 66, с. 134 та ін.], скільки тому, що навіть у разі успішного вирішення даної проблеми (що малоймовірно) такого роду дослідження вже дійсно не будуть чимось принципово відрізнятися від інших інструментальних досліджень речовин, матеріалів і виробів з них, як на цьому наполягає В. І. Старовойтов [31, с. 710 та ін.] та ін. [48 та ін.].

Таким чином, **під криміналістичною одорологією** за першою концепцією її поняття більш правильно розуміти часткове вчення, яке на основі пізнання сутності, послідовності та інших закономірностей роботи зі слідами і зразками запаху людини та інших речових джерел антикримінальних відомостей, оснований на лабораторному чи поза-лабораторному дослідженні цих об'єктів за допомогою нюху собаки-детектора або іншого біоаналізатора, **розробляє складові частини гласної методики ведення цієї боротьби на всіх її стадіях.**

Одорологічний метод може з успіхом застосовуватися й у ордицистичній (негласній) діяльності, що й обумовлює необхідність появи у системі навчального курсу ордицистики й відповідного часткового вчення – **ордицистичної одорології**. Поєднання криміналістичної та ордицистичної одорології логічно призводить до появи полінаукового методичного (антиделіктного, неправового) юридичного напрямку «**Юридична одорологія**», що постійно розвивається і має існувати лише у контексті узгодженого монографічного та іншого фундаментального дослідження проблем одорології.

Виходячи з цього, часткові вчення «Криміналістична одорологія» та «Ордицистична одорологія» одночасно є розділами вказаного полінаукового напрямку і своїх материнських методичних (антиделіктних, неправових) юридичних наук відповідно «Криміналістика» та «Ордицистика», де вони є складовими власне такого більш загального часткового вчення вказаних наук, як «Слідознавство», і більш точніше – підрозділу даного вчення «Субстанціологія».

Достатньо велика специфічність антиделіктної роботи із одорологічними об'єктами як із різновидом субстанцій призводить до

необхідності дослідження, удосконалення і наступного вивчення проблем одорології в межах самостійного часткового вчення криміналістики та ордиристики, у базовому навчальному курсі яких положення одорології розподіляються по їх спеціальних трьох частинах – «Техніка», «Тактика» і «Методика».

Так, тема «Основи одорології» має розкрити історичні і теоретичні основи даного часткового вчення. Зокрема, тут доцільно розглянути такі питання, як історія виникнення одорологічних проблем, природа і механізм утворення слідів запаху людини, фізичні і криміналістичні властивості слідів запаху людини та інших речових джерел, загальна і спеціальні класифікації слідів запаху людини та інших речових джерел, суть і основні напрями одорологічних досліджень, поняття одорології та її місце в системі наукових знань [4, с. 37].

Особливу увагу в рамках даної теми потрібно приділити висвітленню сутності, послідовності та інших закономірностей роботи та елементів збирання слідів і отримання зразків запаху людини [38, с. 19-191]. І саме у даній темі, а не у попередніх темах – «Основи роботи з особистісними і речовими джерелами антикримінальних відомостей» (див. лекція 4) чи «Основи слідознавства» (див. лекція 8), має бути здійснений виклад загальних положень збирання слідів запаху людини та особливостей здійснення цього етапу з різних ймовірних носіїв. Одорологія фактично є складовою частиною такого розділу часткового вчення, як «Слідознавство», але має суттєві особливості у роботі з джерелами одорологічних відомостей, які заслуговують й на окреме висвітлення. Тому слідознавча специфіка одорології, якими є, у першу чергу, загальні положення та особливості збирання слідів запаху людини з різних носіїв, більш правильно викладати у даній більш конкретній темі з основ одорології. Певні дисциплінарні зв'язки виникають у одорології і з таким частковим вченням, як «Зброєделіктика», які мають знайти відображення те тільки в техніці, коли мова йде про структуру Одорологічного центру і про наявність у ньому такого позалабораторного напрямку, як пошук кримінальної вибухової зброї та речовин чи кримінальної вогнепальної зброї та слідів пострілу у вигляді стріляних куль та гільз чи інших складових патрону, іншого боєприпасу. Так, в одному з випадків виникла необхідність пошуку за допомогою позалабораторної собаки-детектора гільз та куль, що були відстріляні у процесі злочинного діяння, під значним шаром листя, яке опало з дерев у проміжок часу між злочином і проведенням де-факто слідчого обстеження місця діяння злочину [27, с. 67].

Великі дисциплінарні одоролого-зброєзнавчі можливості використання позалабораторних собак-детекторів криються і при пошуці контрабандної вогнепальної, механічної чи вибухової зброї, методика здійснення чого вже має знайти місце при викладі відповідної методики боротьби з окремими видами і групами злочинів. Аналогічні аспекти можуть бути відображені і в контексті розкриття можливостей позалабораторних собак-детекторів у виявленні вогнепальної, механічної чи вибухової зброї при патрулюванні криміногенно значущих суспільних місць, при конвоюванні чи супроводженні організованих груп осіб, наприклад, при проведенні масових заходів, у тому числі й футбольних фанатів та ін.

Характеристика змісту і призначення одорологічної валізи та інших комплексів технічних засобів роботи зі слідами і зразками запаху людини та інших речових джерел антиделіктних відомостей повинна міститися у такій попередній темі, як «Поняття, різновиди і комплекти технічних засобів боротьби із злочинами», яка розміщується у першому розділі другої частини – «Загальні положення техніки» (див. лекція 6) і має відкрити можливість викладу вказаних положень одорології у частині збирання слідів запаху людини, тоді як положенням із отримання зразків запаху людини більш доречне місце у відповідній експертологічній темі тактики.

Взагалі ж у темі «Основи одорології» потрібно детально зупинитися на характеристиці основних напрямів і методики позалабораторних одорологічних досліджень за допомогою нюху спеціально підготовленого собаки-детектора, сучасних можливостей його застосування для пошуку по слідах запаху різних речових джерел – людини, наркотиків, вибухових пристроїв і речовин тощо [4, с. 37].

У третій частині навчального курсу криміналістики – «Тактика», одорологічні проблеми повинні розглядатися передусім у другому розділі «Тактика проведення окремих де-факто і де-юре процесуальних і парaproцесуальних дій чи їх комбінацій», у таких темах, як «Тактика затримання та арешту», «Тактика обстеження (огляду, особистого дослідження)», «Тактика експерименту», «Тактика перевірки показань на місці» і «Тактика обшуку і виїмки» у частині викладу особливостей тактичних прийомів збирання слідів та отримання зразків запаху людини та інших речових джерел інформації в процесі проведення кожної з названих процесуальних і гласних позапроцесуальних дій [4, с. 38 та ін.].

Особлива увага одорології повинна приділятися в третьому розділі «Тактика підготовки матеріалів, призначення і проведення досліджень» даної частини базового навчального курсу криміналістики. Тут у рамках тем «Тактика отримання зразків на різні види експертних та

позаекспертних досліджень» та «Особливості тактики призначення і проведення окремих видів експертиз та позаекспертних досліджень» доцільно детально розглянути тактику отримання зразків від осіб, яких треба перевірити, та від задалегідь непричетних до діяння осіб; тактику підготовки матеріалів і призначення комісійної одорологічної експертизи або іншого лабораторного одорологічного дослідження; показати структуру та обладнання одорологічної лабораторії, функції і кваліфікаційні вимоги щодо першого і другого експерта-одоролога, експерта-кіносолога та щодо інших співробітників лабораторії; розкрити основні положення методики підготовки позалабораторних собак-детекторів і сучасної методики проведення лабораторного одорологічного дослідження і більш детально – комісійної одорологічної експертизи; показати її можливості у встановленні джерела слідів запаху і у вирішенні ряду діагностичних одорологічних завдань. Закінчити виклад в даній темі одорологічних проблем найкраще висвітленням методики оцінки висновку комісійної одорологічної експертизи або акту іншого лабораторного одорологічного дослідження.

Для висвітлення особливостей роботи зі слідами і зразками запаху людини або інших речових джерел і розкриття можливостей використання одорологічних відомостей у процесі боротьби з окремими видами або групами злочинів найбільше підходять такі теми другого розділу «Методики боротьби із окремими видами та видами злочинів» четвертої частини «Методика» базового навчального курсу криміналістики, як: «Особливості методики боротьби із вбивствами і заподіянням тілесних пошкоджень, вчиненими різними способами і в специфічних ситуаціях», «Методика боротьби із статевими злочинами», «Методика боротьби із крадіжками», «Особливості методики боротьби із крадіжками, скоєними з проникненням у приміщення», «Особливості методики боротьби із кишеньковими крадіжками», «Методика боротьби із грабежами», «Методика боротьби із розбійними нападами», «Особливості методики боротьби з грабежами і розбійними нападами на водіїв транспортних засобів», «Особливості методики боротьби із грабежами і розбійними нападами, вчиненими в різних ситуаціях», «Методика боротьби із вимаганням».

Цілком можливе розкриття названих одорологічних проблем і в рамках таких тем даного розділу четвертої частини базового навчального курсу криміналістики, як: «Методика боротьби із різними видами хабарництва», «Методика боротьби зі злочинними хуліганськими виявами», «Методика боротьби із викраденням або заміною дитини або із розголошенням таємниці усиновлення», «Методика боротьби

зі злочинними порушеннями правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту», «Особливості методики боротьби зі злочинними порушеннями правил безпеки руху та експлуатації міського електро- транспорту», «Особливості методики боротьби зі злочинними пору- шеннями правил безпеки руху та експлуатації залізничного транспорту», «Методика боротьби зі злочинами, пов'язаними із пожежами», «Методика боротьби зі злочинами, пов'язаними із незаконним обігом наркотиків», «Методика боротьби із наркобізнесом», «Методика боротьби зі злочинним перетином кордону», «Методика боротьби зі злочинним порушенням митних правил», «Методика боротьби зі шпигунством», «Методика боротьби із терористичними актами», «Методика боротьби із банди- тизмом», «Методика боротьби із діями, що дезорганізують роботу місць позбавлення волі», «Методика боротьби із контрабандою» та ін.

Аналогічні питання, в принципі, можуть бути розглянуті і в процесі викладу таких тем третього розділу «Методики боротьби зі злочинами при особливих обставинах» четвертої частини навчального курсу криміналістики: «Особливості методики боротьби із організованими злочинами і корупцією», «Особливості методики боротьби зі злочинами ув'язнених», «Особливості методики боротьби зі злочинами по «гарячих» слідах» і т. д.

Актуальною є розробка спецкурсів для одорологічної підготовки слідчих, суддів та особливо експертів-одорологів та експертів-кіносологів.

ПИТАННЯ 2

Фізичні і криміналістичні властивості та механізм утворення і сприйняття слідів запаху людини

Фізичні властивості слідів і зразків запаху людини та інших речових джерел як різновиду газоподібних об'єктів

Запах становить особливий вид газоподібних речовин (ультраоб'єктів, точніше – ультрасубстанцій), які в антикримінально-процесуальному аспекті іменуються ультраречовими доказами [31, с. 95]. Тому сліди запаху як різновид газоподібних речовин володіють усіма фізичними властивостями останніх. Найбільш повно фізичні властивості слідів запаху людини були досліджені Р. М. Мазітовою, В. Н. Охотською і Б. У. Пучкіним у монографії, присвяченій дослідженню питань моделювання нюху живих істот [41, с. 34-40]. Згодом М. В. Салтевський піддав детальному аналізу ці властивості вже стосовно проблем криміналістичної одорології [53; 54 та ін.]. Було зазначено, що сліди запаху володіють такими фізичними властивостями газоподібних речовин, як летючість, розчинність, адсорбція, розбавлення і дифузія. Врахувавши дані з цих літературних джерел, В. Д. Басай удосконалив виклад сутності вказаних властивостей [1, с. 216-218; 2, с. 68-84; 4, с. 41-45; 30, с. 203-206; 31, с. 95-103; 33, с. 172-175], що має такий вигляд.

Летючість слідів запаху – це здатність молекул запаху випаровуватися, тобто переходити з твердого стану в газоподібний. Випаровування відбувається при будь-якій температурі, однак швидкість його залежить від природи речовини і зовнішніх умов: при підвищенні температури або посиленні вітру випаровування збільшується. Отже, сліди запаху довше зберігаються взимку, ніж улітку, в закритому приміщенні і за відсутності протягів, ніж на відкритій місцевості або за наявності вітру і т. д.

За даними В. В. Безрукова, індивідуальний запах людини в закритому приміщенні зберігається до чотирьох діб і може бути використаний для встановлення людини як його джерела протягом трьох років. При цьому досить навіть короткочасного (до 15-50 хв) перебування людини в закритому приміщенні площею не більше 20 м² [7, с. 31].

Під *розчинністю слідів запаху* розуміється здатність молекул запаху розчинятися в клітинах нюхового епітелію живих істот. Дана властивість дозволяє сприймати запах органами нюху людини або тварин.

Адсорбція слідів запаху являє собою здатність молекул запаху (інших газоподібних речовин) поглинатися поверхневим шаром іншої речовини. Завдяки цій властивості можливе сприйняття запахової речовини, змішаної з повітрям, виділення її на твердих і ворсистих поверхнях.

Процес адсорбції в загальному вигляді може бути зведений до концентрування і утримання речовин на поверхні або в об'ємі пор твердого тіла [34, с. 33]. В адсорбції беруть участь як мінімум два об'єкти: тверде тіло (адсорбент) і речовина, що поглинається в газоподібному або рідкому стані. Остання з газової або рідкої фази, в якій вона знаходилася (адсорбтив), переходить при поглинанні твердим тілом в адсорбований стан (адсорбат).

Вирізняють в основному адсорбцію двох типів: фізичну адсорбцію, яка подібна до явища конденсації; і сорбцію, що ґрунтується на силах хімічної взаємодії (хемосорбцію). Остання внаслідок хімічної реакції, що протікає на поверхні розділу фаз і приводить до перерозподілу електронів адсорбтиву і адсорбенту з утворенням хімічного зв'язку, не зберігає індивідуальності взаємодіючих компонентів і фіксує положення адсорбованих молекул, тобто призводить до локалізованої адсорбції. При фізичній адсорбції адсорбтив і адсорбент не втрачають своїх якостей, а адсорбція молекул може бути локалізованою і нелокалізованою.

У процесі збирання слідів і зразків запаху людини та інших речових джерел інформації можна застосовувати тільки явища фізичної адсорбції. Адсорбційна здатність адсорбенту і швидкість поглинання адсорбтива вирішальною мірою залежать від розміру і кількості пор на одиницю об'єму адсорбенту.

М. В. Кісін та інші співавтори поділяють пори залежно від їх розміру на: мікро-, мезо- і макропори [34, с. 34]. Мікропори співмірні з молекулами, що адсорбуються. Всі атоми і молекули речовини адсорбенту знаходяться у взаємодії з молекулами адсорбату в порах. Отже, у всьому просторі мікропор існує поле адсорбованих сил. Для мезопор дія адсорбційних сил виявляється не у всьому їх об'ємі – практично лише на невеликій відстані від стінок. Питома поверхня макропор дуже мала, вони виконують, по суті, роль великих транспортних артерій в зернах адсорбенту. Тому адсорбцією на поверхні макропор, як правило, нехтують [34, с. 34-35]. Звідси висновок, що найкращими адсорбційними здібностями молекул запаху володіють адсорбенти, що мають найбільшу кількість мікропор на одиницю їх об'єму.

Під *розбавленням слідів запаху* розуміється зміна концентрації молекул запаху в сліді, що веде до утворення запаху нової якості.

Однак сила запаху, як показали спеціальні дослідження, не завжди визначається концентрацією молекул запаху. У певних випадках розбавлена суміш запахів може виявитися сильнішою за концентрований слід запаху [41, с. 36], а також один запах може маскувати інший.

Дифузія слідів запаху означає проникнення молекул запаху в структуру (масу) іншої речовини (як правило, твердої). Наприклад, взуття при носінні просочується індивідуальним запахом людини і через певний період перетворюється в джерело цього запаху, залишаючи його на ґрунті та іншій поверхні при контактній взаємодії. Експериментально встановлено, що нове взуття вже після добового носіння перетворюється в джерело індивідуального запаху власника [15, с. 6].

У 1995 р. П. Д. Біленчук, Г. О. Омельченко і О. І. Роцин, викладаючи суть розглянутих властивостей слідів запаху, додали до них ще і таку властивість, як *змішування запаху*. При цьому вони пояснили суть даної властивості запаху таким чином. Якість пахучих речовин може істотно мінятися, знаходячись в суміші один з одним. Один запах може «замаскувати» або послабити інший. У суміші запахи можуть нейтралізувати один одного. В окремих випадках в суміші запах посилюється настільки, що окремі компоненти суміші, взяті в концентрації, значно нижчій за рівень індивідуальності сприйняття тварини (наприклад, собаки), все ж таки ним вловлюються. Таким чином, характер складного запаху може мінятися в присутності навіть межових кількостей домішок або запахових слідів інших компонентів [51, с. 119-120].

Суть розбавлення запаху вказані автори пояснили загалом аналогічно вищевикладеному [51, с. 119], що є повторенням суті змішування запахів, а тому виділення останньої властивості слідів запаху видається зайвим.

Таким чином, найбільш правильно виділити лише наступні фізичні властивості запаху як газоподібних речовин:

1. Летючість слідів запаху людини.
2. Розчинність слідів запаху людини.
3. Адсорбція слідів запаху людини.
4. Розбавлення слідів запаху людини.
5. Дифузія слідів запаху людини.

Криміналістичні властивості слідів запаху людини

На основі розглянутих загальних фізичних властивостей газоподібних речовин М. В. Салтевський у 1976 р. сформулював наступні крими-

налістичні властивості слідів запаху: безперервність механізму утворення, рухливість структури, розсіювання і подільність [54, с. 14-16], які були сприйняті вітчизняними і зарубіжними вченими, зокрема Є. П. Ішенком [24, с. 145], М. В. Кісінін [34, с. 30], І. П. Криловим [35, с. 250-251] та ін. Водночас П. Д. Біленчук, Г. О. Омельченко і О. І. Рошин дали викладу суті лише фізичних властивостей слідів запаху не пішли [51, с. 119-120].

У 1994 р. даний перелік криміналістичних властивостей слідів запаху стосовно запаху людини О. А. Кириченко доповнив такими властивостями, як відносна незмінність та індивідуальність запаху людини [27, с. 17-18].

На думку В. Д. Басая, до даного переліку необхідно додати ще такі дві криміналістичні властивості запаху людини, як збереження слідів і зразків запаху людини в герметичній упаковці і відносна стійкість слідів запаху людини [2, с. 71-72; 4, с. 42], тоді як відносна незмінність повинна характеризувати тільки зразки запаху людини. При цьому потрібно зазначити, що наявність або відсутність у запаху людини саме цих властивостей стала одним з основних пунктів дискусії між противниками і захисниками одорологічного методу, а тому цілком обґрунтовано буде включення їх в число криміналістичних властивостей слідів запаху людини.

Зараз же зупинимося на короткій характеристиці і викладі суті кожного з **криміналістичних властивостей слідів і зразків запаху людини**:

1. **Безперервність механізму утворення слідів запаху** відображає специфічну сторону його виникнення. За наявності джерела запаху і відповідних зовнішніх умов сліди запаху утворюються безперервно – доти, поки існує джерело.

На відміну від звичайних слідів і мікрослідів, утворення яких відбувається, як правило, миттєво або в більш або менш короткий період часу (в момент контакту), виникнення слідів запаху – це процес, що триває. З цього положення витікає наступне правило: час виявлення слідів запаху залежить від кількості пахучих речовин, що є джерелом запаху, і від зовнішніх умов, які прискорюють або сповільнюють процес летючості цієї пахучої речовини.

М. В. Кісін і К. Т. Сулімов, проводячи експерименти із застосування підсилювачів запаху, встановили, що позалабораторні собаки-детектори упевнено працювали зі слідами одногодинної давності. Робота собак-детекторів по сліду запаху 12-годинної давності полягала у сприйнятті ними запаху підсилювачів, так як індивідуальний запах людини в таких

слідах практично був відсутній. Опрацювання ж собаками-детекторами слідів добової давності навіть за наявності підсилювачів запаху вже було невпевненим і частішими стали сходження зі сліду [59, с. 13-14].

2. **Рухливість структури слідів запаху** характеризує тимчасові стани речовини сліду і свідчить про те, що між його молекулами немає зв'язку, вони знаходяться в хаотичному русі і постійно перемішуються між собою і молекулами повітряного або іншого середовища, в якому відбувається процес слідоутворення. Отже, інтенсивність (концентрація) запаху поблизу джерела вища. Тому адсорбування сліду запаху необхідно проводити шляхом вкачування повітряного середовища в безпосередній близькості від поверхні джерела запаху або шляхом безпосереднього контакту вбирача з цією поверхнею. Якщо джерело запаху або адсорбент вміщене в обмежений об'єм, наприклад, у герметично закрити скляну місткість, то через деякий час в будь-якій частині цього об'єму запах буде являти собою однорідну суміш.

На основі даного положення була вироблена наступна методична рекомендація щодо роботи із запахом. Допускається дослідження за допомогою собаки-детектора запаху, законсервованого не раніше ніж за добу до цього [34, с. 73].

3. **Розсіювання слідів запаху людини** означає таку їх властивість, коли молекули запаху прагнуть зайняти весь об'єм, в якому вони знаходяться. Якщо даний об'єм необмежений або досить великий, то з розширенням кордонів сліду запаху меншає концентрація молекул запаху на одиницю цього об'єму. Звідси виходить практична рекомендація: об'єм місткості, в якій консервується запахоносій, повинен бути співмірний з об'ємами останнього, а для підвищення концентрації і молекул запаху в місткості потрібно вдатися до неодноразового похитування молекул через адсорбент.

У процесі роботи позалабораторного собаки-детектора за «гарячими» слідами запаху на місцевості послідовне підвищення концентрації молекул запаху примушує його рухатися в напрямі джерела запаху. Вітер змінює напрям розсіювання сліду запаху. Тому собака-детектор більш упевнено йде по сліду запаху при вітрі від джерела запаху. Сильний же вітер у напрямі джерела запаху може перешкоджати переслідуванню злочинця (або іншого джерела) за слідами запаху.

4. Під **подільністю слідів і зразків запаху людини** розуміється можливість розділення запаху на декілька частин з тотожними властивостями. У результаті від одного джерела можна законсервувати декілька тотожних носіїв слідів запаху людини або отримати декілька аналогічних зразків його запаху, причому це можливо як одночасно,

так і через певні проміжки часу, протягом яких одорологічна інформативність зразків запаху людини залишається відносно незмінною.

5. Збереження слідів і зразків запаху людини в герметичній упаковці означає можливість повного збереження всіх індивідуальних якісно-кількісних характеристик людського запаху і запаху інших речових джерел інформації при переміщенні їх у відповідну обмежену герметичну упаковку.

Одорологічна практика свідчить, що скляна місткість з герметичною склянню кришкою, гумовою прокладкою і металевими затискачами або з металевою кришкою, що загвинчується, придатна для зберігання ймовірних носіїв слідів запаху людини фактично необмежено довго, протягом десятків років. Водночас упаковку з фольги рекомендується застосовувати в цих цілях лише тимчасово, а поліетиленові упаковки, в тому числі і поліетиленові кришки на скляні місткості, для цього непридатні.

6. Індивідуальність слідів і зразків запаху людини означає, що основні якісні і кількісні параметри запаху кожної конкретної людини неповторні, властиві тільки їй, а тому вона (людина) може бути встановлена за запахом з великої кількості інших запахів.

7. Відносна стійкість слідів запаху, тобто незмінність хімічної структури молекул запаху в умовах навколишнього середовища, що дозволяє збирати і дослідити їх на предмет встановлення джерела їх походження через певний період часу. При цьому вказані сліди запаху будуть зберігатися досить довго індивідуалізовані ознаки запаху того об'єкта, від якого вони походять, незважаючи на те, що вони будуть знаходитися в оточенні великої кількості слідів запахів інших об'єктів. Дуже тісно з даною властивістю пов'язана властивість слідів, що коментується нижче, і зразків запаху людини або іншого живого організму, якому властиві розвинені обмінні процеси.

8. Відносна незмінність зразків запаху людини свідчить про те, що основні індивідуальні якісні і кількісні параметри запаху конкретної людини протягом усього її життя залишаються незмінними, тоді як інші якісні і кількісні характеристики її запаху постійно змінюються під впливом продуктів, у т. ч. лікарських препаратів, алкоголю і т. п., наявності шкідливих звичок (куріння і т. п.), фізичних або психічних навантажень та ін., що, в свою чергу, при правильній методиці проведення одорологічного дослідження не може обумовити помилковий результат. Собака-детектор у процесі методично правильно проведеного одорологічного дослідження орієнтується на індивідуальну основу запаху людини, абстрагуючись від дії багатьох ендогенних і екзогенних чинників [31, с. 102 та ін.].

Перераховані властивості слідів запаху визначають методику застосування технічних засобів роботи з ними, а значить, такі властивості можна з повною підставою іменувати криміналістичними [4, с. 44].

Таким чином, стосовно запаху людини і хребетних тварин сліди запаху володіють наступними криміналістичними властивостями: безперервністю механізму утворення, рухливістю структури, розсіюванням, подільністю, збереженням у герметичній упаковці, відносною стійкістю слідів, відносною незмінністю та індивідуальністю зразків. Якщо ж розглядати інші речові джерела запаху, то потрібно брати до уваги всі перераховані криміналістичні властивості запаху, за винятком чотирьох останніх. Знання розглянутих криміналістичних властивостей слідів запаху має, як це обґрунтовано підкреслює М. В. Салтєвський [56, с. 282], принципове значення для якісного проведення кожного з етапів роботи з ними, особливо їх збирання і дослідження, а також для правильної оцінки отриманої одорологічних відомостей.

Звідси узагальнюючий виклад криміналістичних властивостей слідів запаху людини може мати такий вигляд:

1. Безперервність механізму утворення слідів запаху.
2. Рухливість структури слідів і зразків запаху людини.
3. Розсіювання слідів і зразків запаху людини.
4. Подільність слідів і зразків запаху людини.
5. Збереження слідів і зразків запаху людини в герметичній упаковці.
6. Індивідуальність слідів і зразків запаху людини.
7. Відносна стійкість слідів і зразків запаху людини.
8. Відносна незмінність слідів і зразків запаху людини [2, с. 72-76].

Механізм утворення та сприйняття слідів запаху людини

Ще Р. Х. Райт справедливо відзначив відсутність єдиної теорії про природу і сприйняття запахів [49, с. 68], унаслідок чого *механізм сприйняття слідів запаху нюхом живих істот* залишається гіпотезою. Адже до цього часу така теорія не розроблена, а існує декілька різних теорій, кожна з яких лише в формі наукової гіпотези пропонує той або інший варіант пояснення механізму сприйняття запахів живими істотами. Наприклад, згідно з теорією запаху Цваара Дермакера, всі пахучі речовини діляться на дев'ять класів:

1. Ефірні – запахи фруктових есенцій, воску, ефіру.
2. Бальзамічні – кольорів, ванілін.
3. Амбро-мускусні – виділяються статевими органами.

4. Каприлові – сиру, поту, сперми, сечі.
5. Запах пригорілого – фенолу, бензолу, нафталіну, підсмаженої кави.
6. Противні – клопів, блекоти, наркотичних речовин.
7. Ароматні – гіркої мигдалю, лимона.
8. Часникові – бромю, смоли, йоду, хрому.
9. Нудотні – трупний запах, запах калу.

Усього, на думку Дермакера, нараховується 50 чистих основних запахів, які при змішуванні утворюють усі інші запахи [49, с. 64]. Недосконалість і умовність цієї теорії, на наш погляд, очевидні. Дуже багато практичних питань про природу і механізм сприйняття запаху залишаються в теорії Дермакера відкритими, зокрема, яким чином нюхові аналізатори живих істот сприймають той або інший запах, який механізм утворення нових запахів на основі вказаних груп чистих запахів [28, с. 20].

Нарівні з наведеною теорією існує і ряд інших аналогічних теорій: вібраційна теорія запаху (Дайсон, 1938), просторова або стереохімічна (Манкриф, 1949), хвильова (Бек, Майсл, 1949) і адсорбційна (Манкриф, 1955). Кожна з них по-своєму пояснює природу, механізм утворення і сприйняття запаху, має сильні і вразливі сторони [49, с. 68]. Так, **вібраційна теорія** виходить з того, що потоки хвиль в інфрачервоній області спектру випромінюють віброючі молекули пахучих речовин, які сприймаються нюховими рецепторами біологічних істот і перетворюються в запахи.

Стереохімічна теорія виникнення того або іншого запаху пояснює конфігурацію будови пахучої речовини. За цією теорією, молекула має поверхню з випуклими напівсферами, якими вона входить у контакт з поверхнею нюхового рецептора. Оскільки поверхня останнього являє собою систему півсферичних заглиблень (лунок), то вигляд речовини і її запах залежать від кількості напівсфер молекули, що вмістилися в лунку нюхового рецептора [41, с. 51].

Згідно з **хвильовою теорією**, клітини нюхових аналізаторів людини і тварин володіють здатністю випромінювання в довкілля хвиль, довжина яких знаходиться в діапазоні інфрачервоного випромінювання. Хвиля по-різному поглинається речовинами, що пов'язано з неоднаковим охолодженням нюхового епітелію, що відчувається як відмінність у запасі.

І, нарешті, виходячи з **адсорбційної теорії**, виникнення запаху пояснюється процесом адсорбції молекул пахучої речовини клітинами нюхового епітелію живого організму, внаслідок чого вони нагріваються. Міра рецепторів трансформується як певний запах [41, с. 48-105 та ін.].

У книзі про використання в боротьбі зі злочинами консервованого запаху, написаною групою вітчизняних і німецьких авторів, які протягом декількох років розробляли проблеми одорології [34], механізм сприйняття запаху пояснюється таким чином. Здатність усіх живих істот, включаючи людину, сприймати запах реалізується завдяки наявності і функціонуванню у них особливої хеморецепторної системи. У спеціалізованих сенсорних хеморецепторах – клітинних структурах периферійної нервової системи, що безпосередньо сприймають хімічні стимули з навколишнього середовища, – відбувається перетворення енергії зовнішнього подразника в кодоване повідомлення, яке доставляє в центральну нервову систему відомості про силу і природу стимулюючого агента.

Нюхова рецептація дає велике число відповідей щодо якостей молекул запаху, з наявністю межі, що важко встановлюється між ними. Між багатьма пахучими речовинами, незважаючи на близькість їх якостей, як правило, можна виявити різницю. Тому при індивідуальному пред'явленні речовин-стимулів (подразників рецепторів) нюхова система дозволяє здійснювати груповий або індивідуальний їх якісний аналіз. У той час як смакова система в цьому відношенні здатна допомогти лише в груповому якісному аналізі речовин-стимулів, загальне хімічне почуття викликає при дії різних речовин-стимулів однотипну реакцію (подібність больових відчуттів), яка не дозволяє при близьких рівнях збудження рецепторів диференціювати речовини-стимули навіть на рівні групового якісного аналізу [34, с. 23-24].

З урахуванням викладеного може бути правильно зрозумілий і **механізм утворення слідів запаху людини**, який найбільш повно досліджений у навчальному посібнику М. В. Кісіна та інших співавторів [34, с. 25-30], а також у низці інших опублікованих праць [49; 53; 54; 57; 58; 60 та ін.]. Встановлено, що тіло людини за добу виділяє в довкілля біля 800 г поту [49, с. 103], жиру та інших пахучих речовин [55, с. 10]. Кількість поту залежить від обміну речовин, фізичного і психічного стану людини, умов зовнішнього середовища та інших чинників [34, с. 27]. Наприклад, при фізичному навантаженні і перегріві організму виділяється 2-2,5 кг поту [55, с. 10]. В утворенні місцевого індивідуального запаху людини основну роль відіграють шкірні покриви і шкірні залози. Серед багатьох функцій, що виконуються шкірою і її додатками, безпосереднє відношення до формування запаху має її участь у процесі дихання, обміні речовин і терморегуляції. Піт продукується екринними і апокринними потовими залозами, число яких на тілі людини досягає 2 млн [31, с. 106]. Екринні залози розташовані переважно на поверхнях долонь рук і підшвах ніг, апокринні – в пахвовій і генітальній областях.

Свіжовиділений піт і секрети сальних залоз, власне, не мають запаху і набувають його під дією сапрофітів шкіри, що додають їм характерні ароматичні речовини. Не останню роль відіграють при цьому температура і вологість навколишнього середовища, мікроклімат під одягом та інші умови [34, с. 27].

Поки що не відомі конкретні хімічні сполуки, що відповідають за індивідуальність запахового комплексу конкретної людини, але вже сьогодні наявні досить обґрунтовані дані, що дозволяють вважати цю індивідуальність не тільки стабільною як із зміною віку людини, так і при зберіганні слідів і зразків її запаху в законсервованому вигляді, але і стійкою [58 та ін.].

ПИТАННЯ 3

Класифікація слідів і зразків запаху людини та інших речових джерел

Класифікація слідів і зразків запаху, як і будь-яких інших речових джерел інформації, має важливе теоретичне і прикладне значення, дозволяє краще пізнати суть речових джерел інформації, що вивчаються, точніше визначити їх місце в числі собі подібних. Однак даній проблемі в літературі приділялася недостатня увага. У цьому відношенні відомі роботи лише окремих авторів, зокрема Р. С. Белкіна [9, с. 79-78], П. Д. Біленчука [11, с. 10-11], А. І. Вінберга [16, с. 54], І. П. Крилова [35, с. 246, 248], М. В. Салтевського [53, с. 17; 54, с. 17-19; 55, с. 9-10; 56, с. 279-280] та ін. При цьому кожна із запропонованих класифікацій слідів запаху, маючи ті чи інші недоліки, містить у собі і певне раціональне зерно, яке може бути використане іншими авторами в процесі подальшого дослідження даної проблеми. Саме тому в ряді публікацій О. А. Кириченко зробив спробу піддати детальному аналізу існуючі варіанти класифікації слідів і зразків запаху і розробити на цій основі принципово новий варіант вирішення даної проблеми [12, с. 28-37; 27, с. 41-49; 28, с. 24-32 та ін.].

Дані дослідження були продовжені й В. Д. Басаєм (як разом з О. А. Кириченко, так і самостійно) [1, с. 218-222; 2, с. 88-94; 30, с. 221-228; 31, с. 110-116; 32, с. 41-42; 33, с. 216-226 та ін.], у результаті чого з'явився його варіант науково обґрунтованої класифікації одорологічних об'єктів [4, с. 49-58], остаточний варіант якого може бути представлений наступним чином.

Загальна класифікація слідів запаху будь-яких речових джерел антиделіктних відомостей за походженням:

1. Сліди власного запаху речового джерела, склад яких зумовлений процесами життєдіяльності для живих істот і субстанційними властивостями для речових джерел неживої природи.

2. Сліди набутого запаху речового джерела, які, в свою чергу, поділяються на:

2.1. Сліди набутого запаху речового джерела тимчасового характеру, від яких дане джерело за певних умов може звільнитися.

2.2. Сліди набутого запаху речового джерела постійного характеру, від яких дане джерело звільнитися вже не зможе.

3. Сліди сукупного запаху речового джерела, які представлені сукупністю всіх чи частини названих різновидів слідів запаху.

4. Сліди фонового запаху, тобто сліди запаху інших речових джерел інформації, навколишніх носіїв слідів запаху.

5. Сліди остаточного запаху речового джерела, які складаються з усіх чи частини названих слідів запаху і у кінцевому підсумку підлягають дослідженню, в першу чергу, під час того чи іншого напрямку поза-лабораторних одорологічних досліджень [2, с. 96].

Спеціальна класифікація слідів і зразків запаху людини за походженням:

1. Сліди місцевого індивідуального запаху людини, які визначаються особливостями функціонування шкірних, потових, сальних та ендокринних залоз у ділянці окремих органів або тканин тіла людини.

2. Сліди сукупного індивідуального запаху людини, які складаються з усіх чи частини слідів місцевих індивідуальних запахів конкретної людини.

3. Сліди супутніх запахів людини, серед яких можуть бути виділені:

3.1. Сліди запахів одягу, в тому числі взуття та інших предметів постійного контакту з тілом людини (сліди запаху перуки, окулярів, ношених ювелірних виробів, годинника, гаманця, мобільного телефону, пейджера, кишенькового калькулятора або електронного записника та ін.).

3.2. Сліди запаху різноманітних функціональних змін, зумовлені захворюваннями, прийомом лікарських препаратів, фізичними навантаженнями, психічним перенапруженням та іншими змінами функціонального стану людини.

3.3. Сліди побутових запахів, тобто слідів запаху, які викликані побутовими умовами життя конкретної людини: слідів запаху предметів туалету (косметики, зубної пасти, парфуми та інших речовин індивідуальної гігієни); їжі; запахи, зумовлені шкідливими звичками (вживанням алкоголю або наркотиків, курінням та ін.); запахи житла (обстановки квартири і домашнього господарства, у тому числі домашніх тварин і птахів); слідів запаху предметів особистого побуту (прикрас, робочих інструментів, транспортних засобів, книг і т. п.) та ін.

3.4. Сліди професійних запахів, тобто слідів запаху, які набуті людиною у процесі здійснення трудових функцій поза побутом.

3.5. Сліди запаху громадських місць (громадського транспорту, повітряного середовища мікрорайону мешкання, по шляху на роботу і назад, видовищних закладів, магазинів та інших місць, які не є місцем роботи даної людини).

3.6. Сліди ситуативних запахів, тобто сліди запаху, утворення яких для даної людини носить ситуативний характер (сліди запаху бруду, фарби, нафтопродуктів та інших речовин, якими людина випадково забруднилася тощо).

4. Сліди сукупного загального запаху людини, який складається зі всіх перерахованих слідів запаху та із слідів запаху, якими людина володіє на момент запахового слідоутворення або отримання у неї зразків запаху.

5. Сліди фонового запаху людини, тобто запах об'єктів навколишнього оточення, у якому відбувається слідоутворення і знаходження сукупного загального запаху людини аж до його належної консервації у процесі збирання слідів чи отримання зразків запаху.

6. Сліди остаточного запаху людини, які складаються з усіх чи частини названих слідів або зразків запаху і у кінцевому підсумку підлягають лабораторному чи позалабораторному одорологічному дослідженню [2, с. 94-95].

У літературі немає відомостей про те, що хтось з авторів займався упорядкуванням термінології та класифікації одорологічних об'єктів. Тому В. Д. Басай розпочав спеціальне дослідження даної проблеми [1, с. 222-226; 2, с. 97-99; 4, с. 54-55; 30, с. 246-249; 31, с. 218-221; 32, с. 44-47; 33, с. 246-247 та ін.], в основу якого було покладено вивчення існуючої одорологічної практики та широкого кола відповідної літератури.

Класифікація слідів і зразків запаху за часом їх утворення щодо вирішення завдань переслідування злочинця або пошуку іншої людини за слідами її запаху на відкритій місцевості та інших речових джерел інформації за звичайних умов повинна відображати такі часові періоди:

1. Гарантованого пошуку людини за слідами її запаху на відкритій поверхні або інших речових джерелах по шляху її пересування.

2. Ускладненого пошуку людини за такими слідами запаху.

3. Неможливості пошуку людини за такими слідами запаху [2, с. 101; 4, с. 57].

З огляду на це, ***класифікація слідів і зразків запаху за часом їх утворення щодо вирішення задач лабораторного їх дослідження за допомогою нюху спеціально підготовленого собаки-детектора*** повинна відображати часові періоди:

1. Гарантованого лабораторного одорологічного дослідження слідів і зразків запаху людини та інших супутніх запахів.

2. Ускладненого лабораторного одорологічного дослідження таких експертних об'єктів.

3. Неможливості лабораторного одорологічного дослідження подібних експертних об'єктів [2, с. 101; 4, с. 57].

Зрозуміло, як у першій, так і в другій класифікації слідів і зразків запаху людини за часом їх утворення визначальну роль має взаємозв'язок між часовим періодом знаходження слідів і зразків запаху людини в незаконсервованому вигляді та їх концентрацією, яка, зрештою, і зумовлює гарантоване або ускладнене їх дослідження або взагалі неможливість отримання позитивних результатів одорологічного дослідження.

ПИТАННЯ 4

Загальні положення збирання слідів та отримання зразків запаху людини

Важливе наукове і прикладне значення у підвищенні ефективності, раціональності та якості процедури поведження із одорологічними об'єктами має представлення єдиної загальноновизнаної ***етапізації роботи зі слідами і зразками запаху людини та інших джерел антикримінальних відомостей***, яку Ю. О. Ланцедова пропонує бачити у такому вдосконаленому вигляді:

1. Вивчення закономірностей виникнення, функціонування і зникнення слідів запаху людини чи інших речових джерел.

2. Взаємопов'язане версіювання [висунення (побудова), аналіз, динамічний розвиток і перевірка версій], планування та організація роботи з цими джерелами.

3. Збирання (пошук, у т. ч. констатація автентичності та індивідуалізація, розшук, виявлення, одержання, консервація, зберігання, транспортування) ймовірних запахоносіїв, отримання зразків запаху.

4. Отримання одорологічних відомостей при позалабораторному і лабораторному дослідженні слідів і зразків запаху людини та інших речових джерел за допомогою нюху спеціально підготовленого собаки-детектора чи іншого біоаналізатора.

5. Оцінка даних відомостей (визначення через аналітико-розумову діяльність чи проведення за необхідності певних практичних дій значимості, законності, допустимості і доброякісності цих відомостей, їх узгодженості і достатності в сукупності з іншими відомостями для вирішення певного завдання за правильним вирішенням справи (боротьбою з конкретним злочином).

6. Використання одорологічних відомостей (вибір доказових фактів, групування доказів та інших видів антикримінальних відомостей та оперування ними при обґрунтуванні чи спростуванні виділених доказових фактів і прийнятті проміжного та остаточного рішення з метою правильного вирішення справи (якісного, ефективного і раціонального ведення боротьби зі злочином).

7. Документування роботи зі слідами і зразками запаху людини та інших речових джерел [38, с. 48-49].

Загальні положення збирання слідів та отримання зразків запаху людини

Можливості вдосконалення методики збирання слідів та отримання зразків запаху людини були досліджені у ряді публікацій О. А. Кириченка [27; 28; 29 та ін.]. В. Д. Басай продовжив цю роботу [1; 3; 4; 30; 31; 33 та ін.], зокрема, у зв'язку з рекомендаціями Першої міжнародної одорологічної конференції про необхідність розробки єдиної міжнародної методики роботи із одорологічними об'єктами [31, с. 21-22, 27-28]. Основуючись на чисельних публікаціях О. А. Кириченка, В. І. Старовойтова, К. Т. Сулімова та ін. [27; 28; 47; 60 та ін.], В. Д. Басай пропонує здійснювати збирання слідів та отримання зразків запаху людини за вдосконаленою методикою [1, с. 222-255; 15, с. 202-231; 3; 4, с. 58-71; 30, с. 216-240; 31, с. 122-151; 33, с. 185-210 та ін.], основні положення якої можуть бути викладені таким чином.

Джерела індивідуального запаху людини

Найбільш придатні для встановлення джерела індивідуального запаху людини – первинні запахоносії, що знаходилися в постійному або тривалому контакті з її тілом, зокрема:

1. Плями крові, засалене волосся, яке зберігає сліди індивідуального запаху людини десятки років.

2. Особисті речі (поношені предмети одягу, взуття), предмети особистого побуту (гребінець, носова хустина, окуляри, наручні годинники і т. п.), що втримують сліди індивідуального запаху людини залежно від умов утворення і зберігання цих слідів від кількох днів до кількох років.

3. Потожирові сліди шкірного покриву (рук, ступнів босих ніг, губ і т. п.), а також взуття людини, які зберігають сліди індивідуального запаху людини залежно від погодних та інших умов утворення цих слідів, характеру поверхні їх носія і особливостей впливу на носія інших чинників зовнішнього середовища від кількох годин до однієї доби [2, с. 209; 4, с. 61; 31, с. 125].

Менш надійні в одорологічному дослідженні сліди запаху, що утворилися при короткочасному (декілька хвилин) контакті людини з предметами, що не належать їй (знаряддя злочину, ручка дверей, кнопка дзвінка і т. п.), які втримують сліди індивідуального запаху людини залежно від умов утворення цих слідів, матеріалу їх носія і особливостей

впливу на носія чинників зовнішнього середовища від кількох годин до кількох днів [2, с. 209-210; 4, с. 61-62; 31, с. 125].

Непридатні як об'єкти одорологічної експертизи:

1. Сліди запаху, утворені одиночним дотиком людини.
2. Біологічні носії запаху, в тому числі мікросубстанції та інші фрагменти тіла і організму людини, її потожирові виділення, кров та інші виділення, які мають ознаки гниття або плісняви.
3. Аналогічні запахоносії, які зібрані з (чи від) трупів з вираженими ознаками розкладання.
4. Запахоносії, які зазнали високого термічного впливу (пожежа, спалення) [2, с. 210; 4, с. 62; 31, с. 126].

Висока температура повітря, вітер, суха погода, щільний поверхневий шар запахоносія (скелястий ґрунт, металеві, пластмасові, скляні та подібні щільні предмети), затримка із діями зі збирання, в першу чергу консервування, із направленням на дослідження ймовірних носіїв слідів запаху істотно знижують терміни збереження слідів індивідуального запаху людини, їх «робочу» концентрацію [33, с. 204].

Технічні засоби роботи зі слідами і зразками запаху людини

В результаті цілеспрямованої роботи В. Д. Басай запропонував одорологічну валізу, яка виготовлена у вигляді сумки із металевим каркасом, на верхній полиці якого у відповідних нішах розміщені:

1. 4 стерильних скляних місткостей об'ємом 500 мл із металевими кришками, що герметично загвинчуються, які зверху накриваються відповідним каркасом. Це й дозволяє опечатати ємкість так, що її відкриття сторонньою людиною вже не можливо. З цією метою нижня конструкція каркасу являє собою металевий хомут, через кінцівки якого пропускається тонкий дріт. Цим дротом затягується хомут, який вже не дає зняти кришку ємкості. Кінцівки вказаної проволочки закріплюють на бирці, яка також кріпиться до однієї з кінцівок хомутика, а поверх бирки клеєм ПВА наклеюють листочок паперу, на якому попередньо зроблений відбиток печатки правоохоронного органу і виконані підписи слідчого і понятих.

2. 1 скляна ємкість, яка також герметично закривається металевою кришкою. У даному випадку поверх кришки каркас вже не надівається, оскільки у даній ємкості зберігається вже 10 уніфікованих запахоносіїв у вигляді чистих шматочків білої бавовняної тканини на зразок фланелі розміром 150 × 200 мм, які попередньо піддані дезодоризації і оверложені за контуром з метою багаторазового їх використання.

3. 1 скляна ємкість із герметично загвинчуваною металевою кришкою, в якій знаходяться піддані дезодоризації бавовняні носії розміром 50×50 мм. На ці носії мають збирати зразки крові особи, яку мають піддати перевірці, вони також оверложені за контуром з метою їх багатократного використання. Раніше замість них були п'ятишарові шматочки бинту, з якими робота виявилася складною: шматочки розшарувалися, були одноразові тощо.

4. 4 скляні ємкості об'ємом біля 150 мл, у яких будуть зберігатися до висихання вказані вище бавовняні носії розміром 50×50 мм зі зразками крові особи, яку мають піддати перевірці. Ці ємкості вже закриваються не герметично, а навпроти, забезпечують необхідну вентиляцію повітря, щоб запобігти загниванню та плісняві крові до її висихання. Проте поверх кришечки цих ємкостей також накриваються аналогічними каркасами, які роблять неможливим проникнення сторонньої особи [2, с. 217].

На нижній полиці одорологічної валізи, виконаної у вигляді металевого ящика, розташовані у відповідних нішах такі технічні засоби:

1. 1 рулон побутової алюмінієвої фольги.
2. 2 великих анатомічних пінцети.
3. 1 малі плоскогубці (для скручування дроту на хомуті металевого каркасу скляних ємкостей).
4. 1 малий анатомічний скальпель.
5. 2 вузькі стрічки скотчу.
6. Канцелярські приналежності [2, с. 217].

З боків і позаду одорологічна валіза має три кишені: одну велику і дві малі, в яких розміщені:

1. 1 розбризкувач із дистильованою або проточною водопровідною водою об'ємом біля 250 мл.
2. 2 пари гумових рукавичок, які вже мають стерильну аптечну упаковку.
3. Порцовані шматки поштового обгорткового паперу, розрахованого на упаковку 4-5 невеликих запахоносіїв.
4. 10 паперових поштових конвертів різного розміру.
5. 2 шматки чистого поліетилену чорного кольору 300×300 і 400×400 мм.
6. 1 рулон міцної мотузки.
7. 50 шматочків тонкого писального паперу розміром 50×50 мм з відтисненням печатки правоохоронного органу, у провадженні якого знаходиться кримінальна справа або матеріали.

8. 10 листочків звичайного писального паперу розміром 70×150 мм, для виконання на скляній місткості засвідчувальних написів слідчого і понятих.

9. 1 тубик клею ПВА об'ємом 250 мл [2, с. 217-218].

Факт належної дезодорації оверложених за контуром уніфікованих запахоносіїв розміром 150×200 мм для збирання ймовірних слідів запаху людини та уніфікованих носіїв розміром 50×50 мм для отримання зразків запаху людини у вигляді її крові і скляних місткостей з металевими для герметичної консервації перших носіїв та вентиляційного зберігання до висихання зразків крові повинен добре сприйматися всіма учасниками слідчої дії, в рамках якої здійснюється збирання слідів або отримання зразків індивідуального запаху людини [4, с. 65 та ін.].

Отже, названі технічні засоби заздалегідь зазнають дезодорації зі складанням довідки приблизно такого змісту: «Старший слідчий прокуратури м. Миколаїв, радник юстиції І. І. Іванов здійснив дезодорацію уніфікованого запахоносія у вигляді оверложеного за контуром клаптя фланелевої тканини білого кольору розміром 150×200 мм шляхом його прання в теплій мильній воді з пральним порошком «Лотос», подальшого ретельного полоскання у проточній воді і просушування. Всі вказані операції здійснювалися в гумових рукавичках, при відсутності різких фонових запахів і без доступу сторонніх осіб. Після цього уніфікований запахоносій був герметично закритий у скляну ємкість, до якою була прикріплена дійсна довідка. Дата, підпис, відтиск печатки прокуратури м. Миколаїв» [33, с. 188]. Перед застосуванням кожного з підготовлених таким чином технічних засобів слідчий у присутності понятих та інших учасників слідчої дії повинен оголосити зміст вказаної довідки, яка після цього долучається до протоколу [31, с. 132].

Збирання слідів індивідуального запаху людини

Збирання ймовірних носіїв слідів запаху людини здійснюється слідчим самостійно або за допомогою фахівця-odoroлога експертного підрозділу органів внутрішніх справ [33, с. 189]. За наявності можливості замість фахівця-odoroлога до участі в слідчій дії зі збирання ймовірних носіїв слідів запаху людини може залучатися експерт-odoroлог одорологічної лабораторії, який у подальшому одорологічному дослідженні цих носіїв виконує функції другого експерта-odoroлога [31, с. 133].

Невеликі первинні ймовірні носії слідів індивідуального запаху людини за можливістю вилучають повністю і відразу ж направляють в

одорологічну лабораторію для збирання слідів індивідуального запаху людини на уніфікований запахоносій і подальшого їх дослідження. При цьому:

1. Вологі первинні ймовірні носії слідів індивідуального запаху людини просушують при кімнатній температурі у тіні без застосування нагрівальних приладів. Після цього невеликі носії, наприклад, лицьову маску, рукавичку, носову хустку, мотузку-зашморг і т. п., упаковують окремо спочатку у 2-3 шари побутової алюмінієвої фольги закриванням носія в рулон, із загинанням усередину і обтисканням пальцями рук кінців цього рулону з метою більш надійної його герметизації, а потім – у поштові паперові конверти. Більш великі ймовірні запахоносії упаковують безпосередньо в декілька шарів щільного поштового обгорткового паперу.

2. Сухі первинні ймовірні носії слідів індивідуального запаху людини залежно від їх розмірів упаковують невідкладно аналогічним чином.

3. Волосся і сухі сліди крові людини упаковуються безпосередньо в поштові паперові конверти, для чого іноді вистачає 3-4 засалених волосин, вирізу або зішкрябані сухі крові діаметром 40-50 мм [31, с. 134].

За наявності на місці діяння калюж або досить великих плям рідкої крові зразки останньої більш доцільно зібрати на уніфіковані носії у вигляді оверлоченої по контуру фланельової тканини розміром 50 × 50 мм, причому не з центру або середини калюжі (плями), а з її периферії. Після цього зразки крові підлягають просушуванню при кімнатній температурі в тіні і наступній упаковці безпосередньо в паперовий поштовий конверт. Аналогічним чином здійснюють отримання порівняльних зразків індивідуального запаху людини.

З нерухомого носія слідів запаху, наприклад, дверної ручки, потожирових слідів рук на віконному склі, босих ніг або взуття людини на підлозі та інших речових джерел інформації, сліди запаху, як свідчить узагальнення літературних джерел та одорологічної практики, доцільно зібрати шляхом безпосереднього їх контакту з уніфікованим запахоносієм [31, с. 135].

З цією метою сухий ймовірний носій слідів індивідуального запаху людини задалегідь зволожується шляхом 2-3-кратного прокачування розбризкувачем вгору над ним дистильованою (водопровідною) водою. Після цього уніфікований запахоносій необхідно розкласти пінцетами на ймовірний носій слідів індивідуального запаху людини, зверху покрити спочатку 2-3 шарами побутової харчової фольги, а потім, залежно від розмірів первинного ймовірного носія, – відповідним шматком поліетиленової плівки і плоским вантажем такої маси, щоб

забезпечити досить щільний контакт первинного ймовірного носія і уніфікованого запахоносія [30, с. 221-222].

Звичайно, в цьому випадку можуть бути зруйновані об'ємні траси (об'ємний слід взуття або босої ступні і т. п.). Тому рекомендується заздалегідь зробити належну масштабну фотозйомку чи відеозапис цього сліду, або вибирати для збирання слідів запаху людини менш придатні для дослідження відбитки у вигляді об'ємних або поверхневих слідів шкірного покриву або взуття людини.

Після приблизно годинного, а при старих слідах запаху і більш тривалого контакту, уніфікований запахоносій пінцетом витягується та упаковується двома способами: безпосередньо у фольгу або в скляну місткість.

Методика консервації запахоносіїв безпосередньо у фольгу

За відсутності стерильної п'ятсотмілілітрової скляної місткості з металевою або скляною кришкою, що герметично закривається, уніфікований запахоносій можна законсервувати безпосередньо у фольгу, якою він був накритий, із загинанням усередину і обтисканням пальцями рук кінців такої упаковки з метою її більш надійної герметизації. Після цього упаковка з фольги, власне, упаковується у паперовий поштовий конверт відповідного розміру, на якому і виконуються всі необхідні засвідчувальні написи слідчого і понятих [4, с. 69].

Якщо ймовірні сліди запаху людини розташовані на сферичній поверхні (ручки дверей або віконного переплітання, молотка, сокири і т. п.), то спочатку дану поверхню завертають в уніфікований запахоносій, а потім понад нього накладають декілька шарів звичайної алюмінієвої фольги, якою ймовірний носій обтискається. Зверху фольги носій загортають у шматок поліетилену, який фіксується навколо за допомогою вузької липкої стрічки «скотч» [33, с. 192].

Вертикальне розташування ймовірних носіїв слідів запаху людини зумовлює необхідність фіксації уніфікованого запахоносія разом з фольгою і шматком поліетилену по периметру останнього широкою липкою стрічкою «скотч» [30, с. 223].

Консервація запахоносіїв у скляну місткість

За наявності стерильної п'ятсотмілілітрової скляної місткості уніфікований запахоносій з імовірно зібраними на нього слідами

індивідуального запаху людини вміщується безпосередньо в неї разом з двома іншими чистими уніфікованими запахоносійми і консервується. Приблизно через добу в місткості внаслідок такої властивості слідів запаху, як їх подільність, виявляться три тотожні за індивідуалізованими запаховими характеристиками уніфіковані запахоносії, які в одорологічній лабораторії будуть законсервовані знову в окремі місткості.

При направленні на експертизу первинних ймовірних носіїв слідів індивідуального запаху людини у вигляді вогнепальної або холодної зброї, інших невеликих знарядь і засобів здійснення злочину (мотузка-зашморг, лицьова маска, рукавичка і т. п.) вказані сліди більш доцільно збирати на уніфікований запахоносій уже в одорологічній лабораторії, де і буде забезпечена необхідна кількість тотожних уніфікованих запахоносіїв індивідуального запаху людини, законсервованих в окремі місткості [31, с. 137].

Скляна місткість із законсервованими уніфікованими запахоносійми підлягає додатковій належній упаковці. Це завдання дещо полегшується за наявності у даній місткості відповідного пристосування для опечатування печаткою і пломбувачем слідчого, нанесення відповідних засвідчувальних написів. В іншому випадку герметично закрити скляну місткість з наклеєним на неї листочком писального паперу 70×150 мм. із засвідчувальними написами слідчого і понятих необхідно додатково упакувати у поштовий обгортковий папір і на цій упаковці знову виконати всі засвідчувальні написи слідчого і понятих, а також вжити інші заходи, що виключають її неконтрольоване розкриття сторонньою особою [33, с. 193].

З огляду на це, пропонується обв'язати паперову упаковку суцільним шматком міцної обгорткової мотузки (найкраще взуттєвої нитки), кінці якої, а також стики паперової упаковки, досить часто проклеїти шматочками тонкого писального паперу розміром 50×50 мм з відтиском печатки правоохоронного органу на кожній з них, підписами слідчого і понятих [30, с. 224].

У разі застосування для проклеювання листочків паперу клею ПВА або іншого подібного клею неконтрольоване розкриття такої упаковки, як свідчить багаторічна практика застосування даного способу, неможливе [31, с. 137-136]. Аналогічним чином може бути проклеєна паперова упаковка будь-якого за розмірами первинного носія слідів запаху людини, в тому числі і поштові конверти з марлевими тампонами із зразками індивідуального запаху особи, яка має бути перевірена, у вигляді висушених зразків крові [33, с. 193].

Скляні місткості, опечатані відтиском печатки правоохоронного органу і пломбувачем слідчого, можуть передаватись на експертизу як

у паперовій, так і в іншій упаковці, що запобігає в процесі пересилки від побиття або іншого пошкодження. З цією метою можуть пригодитися дерев'яні або інші контейнери з відповідними осередками для однієї або декількох скляних місткостей [30, с. 224].

Всі належно упаковані носії слідів або зразків запаху людини опечатуються і помічаються етикетками (бирками), на яких треба вказати:

1. Дату, місце і час вилучення носія слідів або зразків запаху людини.
2. У зв'язку з розслідуванням якого діяння він вилучений.
3. Найменування носія слідів або зразків запаху людини [31, с. 138].

Стосовно кожного з ймовірних носіїв слідів індивідуального запаху людини, що вилучаються, повинні зазначатися особливі умови, що вказують на характер зберігання слідів або зразків запаху людини. Ці відомості повинні відображати такі умови:

1. Приблизна температура повітря.
2. Наявність опадів.
3. Присутність різких фонових запахів.
4. Передбачуваний час утворення ймовірних слідів індивідуального запаху людини.

5. Матеріал їх носія і т. п. [33, с. 194].

Вказані написи завіряються підписами слідчого і понятих, скріплюються відтиском печатки правоохоронного органу, у провадженні якого знаходиться кримінальна справа.

Аналогічні відомості поряд з короткою фабулою справи, з якої повинен вбачатися можливий механізм утворення і умови збирання ймовірних слідів індивідуального запаху людини доцільно зафіксувати і в постанові про призначення одорологічної експертизи.

Методика збирання слідів фонового запаху

Якщо на місці діяння чи в іншому місці збирання слідів або отримання зразків індивідуального запаху людини відчувається різкий фоновий запах, то його сліди також підлягають збиранню на стерильний уніфікований запахоносій [31, с. 139].

Власне, 3-4 уніфіковані запахоносії вільно кладуться приблизно на 1 год. у різних місцях, але поблизу ймовірного носія слідів індивідуального запаху людини, з якого здійснювалося їх збирання. Після цього уніфіковані запахоносії консервуються в одну скляну місткість у звичайному порядку. Після закінчення доби всі вказані уніфіковані носії вже будуть мати

тотожні фонові запахи і повинні бути законсервовані знову в окремі місткості в одорологічній лабораторії.

Отримання порівняльних зразків запаху від особи, яка має бути перевірена

Для отримання порівняльних зразків індивідуального запаху особи, що перевіряється, потрібно підготувати для кожного донора по три оверлочені по контуру уніфіковані носії у вигляді фланельової тканини розміром 50 × 50 мм, які заздалегідь піддані дезодорації і законсервовані у скляну ємкість одорологічної валізи.

Порівняльні зразки індивідуального запаху особи, яка перевіряється, пропонується отримувати у два етапи. На першому етапі слідчий у процесі відповідної слідчої дії «Отримання зразків для експертного дослідження» (ст. 199 КПК України) або перший експерт-одоролог у підготовчій частині комісійного одорологічного дослідження повинен у присутності медичного працівника отримати в особи, яка має бути піддана перевірці, на вказані уніфіковані носії зразки крові з пальця руки. На уніфікованому носії повинна утворитися кров'яна пляма понад 45 мм діаметром. Після цього уніфіковані носії необхідно висушити при кімнатній температурі в тіні, що за наявності одорологічної валізи можна зробити у відповідній скляній ємкості. Після цього ця ємкість може бути безпосередньо направлена в одорологічну лабораторію. В іншому випадку треба провести слідчу дію (на сьогодні – огляд речового джерела), в ході якої вилучити із скляної ємкості уніфікований носій і вкласти у звичайний поштовий конверт, на титульній стороні якого треба відобразити:

1. Найменування антиделіктного органу, у провадженні якого знаходиться кримінальна справа або матеріали, за яким призначена одорологічна експертиза або дослідження.

2. Номер і коротке найменування кримінальної справи або матеріалів, наприклад, «Кримінальна справа № 999 з обвинувачення Ф. Ф. Фоміна та ін.» або «Матеріали за фактом смерті громадянина П. А. Іванчука»;

3. Найменування зразків і рік народження донора, наприклад «Зразки крові Іванова Івана Івановича, 1958 р. н.»;

4. Учасники даної слідчої дії: посада, прізвище та ініціали слідчого, прізвище та ініціали фахівця (медичного працівника, який проводив отримання зразків крові) і понятих, їх підписи [33, с. 195].

На зворотній стороні конверт проклеюється за допомогою клею ПВА або іншим подібним клеєм трьома листочками паперу 50 × 50 мм,

на яких заздалегідь ставиться відтиск печатки правоохоронного органу, у провадженні якого знаходиться кримінальна справа або матеріали, а також підписи всіх учасників слідчої дії: слідчого, фахівця і понятих [31, с. 140].

Після цього конверти із зразками крові окремо кожної особи, яку піддано перевірці, направляється для проведення другого етапу в одорологічну лабораторію разом з іншими матеріалами, підготовленими для проведення комісійного одорологічного дослідження, або окремо [30, с. 226].

При отриманні зразків крові особи, яка перевіряється, першим експертом-одорологом у підготовчій частині комісійного одорологічного дослідження можна обійтися і без просушування та упакування уніфікованих носіїв зі зразками рідкої крові. Але в цьому випадку слід негайно провести другий етап отримання зразків індивідуального запаху особи, що перевіряється, або за відсутності такої можливості уніфіковані носії із зразками рідкої крові варто помістити на тимчасове зберігання в морозильну камеру. При цьому необхідно забезпечити роздільну доставку і зберігання уніфікованих носіїв зі зразками рідкої крові кожної з осіб, які мають бути перевірені [33, с. 196].

Другий етап отримання зразків індивідуального запаху особи, яка піддана перевірці, проводиться експертом-одорологом і тільки в одорологічній лабораторії. Він полягає в перенесенні зразків індивідуального запаху особи, яка перевіряється, з її висушених або рідких зразків крові на уніфікований запахоносій розміром 150 × 200 мм за допомогою вакуумної криогенної установки (див. дод. 2).

Аналогічним чином перший експерт-одоролог проводить перший і другий етапи отримання зразків індивідуального запаху і у явно непричетних осіб з метою підготовки нейтральних експертних об'єктів.

Запропонований спосіб отримання зразків індивідуального запаху особи, які піддано перевірці, не на уніфікований запахоносій шляхом безпосереднього контакту останнього з тілом людини (як це здійснюється в деяких одорологічних лабораторіях) [31, с. 141], а у вигляді висушених зразків крові цієї людини знімає питання про можливість помилок у процесі одорологічного дослідження внаслідок наявності фонових або інших супутніх запахів і має деякі інші переваги [4, с. 72]. Висушена кров, по-перше, не потребує герметичної упаковки, що значно спрощує процедуру направлення цих зразків на експертизу; по-друге, є хорошим консервантом індивідуального запаху людини, що зберігає його до 16-18 років; і, по-третє, позбавлена різноманітних супутніх запахів, наявність яких не тільки ускладнює процес збирання і експертного

дослідження слідів запаху людини, але і при деяких недоліках в методиці роботи із запахом може обумовити помилкові результати дослідження.

Методика збирання слідів та отримання зразків запаху людини при допомозі вакуумної криогенної установки

Речові джерела інформації, на яких знаходяться сліди крові, волосся і потожирові виділення людини, становлять об'єкти різних криміналістичних експертиз і одночасно несуть на собі сліди індивідуального запаху людини. З метою застосування вакуумної криогенної установки знаряддя злочину і предмети, що підлягають комплексному експертному дослідженню, а також різноманітні мікрособстанції як ймовірні носії слідів запаху людини (мікрочастинки зрізаних нігтів, вирваних засалених волосин, мікрровключення крові, сперми, потожирових та інших виділень людини і т. п.) повинні передаватись для вилучення цих слідів в одорологічну лабораторію. При цьому потрібно врахувати, що навіть лабораторне збирання з мікрособстанцій слідів індивідуального запаху людини в концентрації, достатній для проведення повноцінного одорологічного дослідження, за допомогою рекомендованої вакуумної криогенної установки не може бути гарантоване.

Водночас виключно в лабораторних умовах витягуються сліди індивідуального запаху з мікрособстанцій, а також з ймовірних носіїв слідів індивідуального запаху людини, що підлягають дослідженню на наявність інших мікрособстанцій, трасологічному, в тому числі й дактилоскопічному, або іншому криміналістичному дослідженню [31, с. 143].

Результати одорологічної практики свідчать, що за допомогою вакуумної криогенної установки більш доцільно збирати сліди індивідуального запаху людини з будь-яких направлених слідчими невеликих первинних або похідних (крім належно законсервованих уніфікованих запахоносіїв), ймовірних носіїв цих слідів, у тому числі і у вигляді рідких або висушених зразків крові осіб, що перевіряються, або явно непричетних осіб, відібраних на уніфіковані носії у вигляді фланельової тканини.

Вакуумна криогенна установка дозволяє найкраще зібрати ймовірні сліди індивідуального запаху людини з будь-якого носія, який не може бути безпосередньо використаний в одорологічному дослідженні, але за своїми розмірами може бути вміщений у цю установку, і при цьому не знищити або якимось змінити, як інші ймовірні сліди, які можуть знаходитися на цьому носії, так і самого носія.

У вакуумній криогенній установці застосовуються безконтактні способи збирання ймовірних слідів індивідуального запаху людини, які ґрунтуються на випаровуванні летючих речовин з носіїв і подальшому їх уловлюванні при певному градієнті температур.

Інтенсивне витягання ймовірних слідів індивідуального запаху людини здійснюється в умовах вакууму і криогенної конденсації пахучих речовин при градієнті температур від + 40 до – 150 °С. Витягання ймовірних слідів індивідуального запаху людини здійснюють у пристрої з термостійкого скла, що являє собою замкнену систему, складену з двох герметично сполучених місткостей, розташованих одна над іншою (див. дод. 2). Верхня місткість (холодильник) своїм звуженим дном вільно проникає у верхню частину нижньої місткості (випарник). Сполучена з атмосферою верхня місткість заповнюється хладагентом – рідким азотом.

Для роботи пристрою випарник зі вміщеними в нього і ледь зволоженими первинним носієм ймовірних слідів запаху людини і трьома уніфікованими носіями нагрівають на водяній бані, заздалегідь відкачавши з нього вакуумним насосом повітря до граничної відмітки манометра. У розрідженій атмосфері випарника пахучі речовини випаровуються з первинного носія і, підіймаючись вгору, конденсуються на охолодженій поверхні дна верхньої місткості (холодильника), з якою вони після закінчення перегонки стираються уніфікованими носіями. Після цього вказані уніфіковані носії консервуються в окремі скляні місткості. Закінчення перегонки визначається візуально за припиненням збільшення конденсату на поверхні холодильника. Зазвичай цей процес триває 15-30 хв.

Місткість випарника підбирають відповідно до розмірів первинного носія ймовірних слідів індивідуального запаху людини. Холодильник-конденсатор може бути уніфікованим (одного виду), пристосованим для з'єднання зі скляними банками різного об'єму за допомогою перехідних вакуумних шліфів.

У разі призначення комплексного дослідження слідів крові при дефіциті експертного матеріалу витягання слідів або зразків індивідуального запаху людини проводиться інтенсивним способом, за допомогою криогенної конденсації і перегонки летючих речовин у цьому ж пристрої, але без відкачування з нього повітря, оскільки це може призвести до пошкодження елементів крові, за якими визначається її статеві приналежність.

СПИСОК

використаної літератури

1. Басай В. Д. Сучасний стан криміналістичної одорології. Лекція № 7 // Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики : навч. посібник для студентів-магістрів / В. Д. Басай. – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – С. 200–344.
2. Басай В. Д. Основы криминалистической одорологии : дисс. ... д-ра юрид. наук / В. Д. Басай ; Нац. ак. вн. справ України. – К., 2003. – 652 с.
3. Басай В. Д. Поняття і класифікація одорологічних об'єктів, загальні положення їх збирання / В. Д. Басай // Вісник ОІВС. – Одеса : РВВ ОЮІ НУВС, 2002. – № 4. – С. 111–118.
4. Басай В. Д. Основы криміналістичної одорології : монографія / В. Д. Басай. – Івано-Франківськ : Вид-во Плай, 2002. – 482 с.
5. Басай В. Д. Основы одорології : монографія / В. Д. Басай, О. А. Кириченко. – Івано-Франківськ : Вид-во «Плай», 2002. – 580 с.
6. Басай В. Д. Криміналістична одорологія (теоретичні, правові і методичні основи) : монографія / В. Д. Басай. – Івано-Франківськ : Вид-во Плай, 2003. – 512 с.
7. Безруков В. В. Обнаружение, фиксация, хранения и использования пахучих веществ человека в борьбе с преступностью / В. В. Безруков // Вопросы применения одорологии в раскрытии преступлений : сб. матер. науч.-теор. конф. – М. : ВКШ СМ СССР, 1970. – С. 28–45.
8. Безруков В. В. Новое в криминалистике / В. В. Безруков, А. И. Винберг, М. Г. Майоров, Р. М. Тодоров // Соц. законность. – М., 1965. – № 10. – С. 74–75.
9. Белкин Р. С. Одорологический метод // Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике : монографія / Р. С. Белкин. – М. : Юрид. лит., 1988. – С. 22–36.
10. Белкин Р. С. Проблема одорологического метода // Курс криминалистики : в 3-х т. – Т. 3 : Криминалистические средства приемы и рекомендации / Р. С. Белкин. – М. : Юрист, 1997. – С. 75–94.
11. Биленчук П. Д. Криминалистическая одорология в раскрытии и расследовании преступлений : метод. пособие / П. Д. Биленчук, Н. С. Золотарь. – К. : РИО МВД Украины, 1994. – 60 с.
12. Биленчук П. Д., Курс судебной микрологии : учеб. пособие : в 7 ч. / П. Д. Биленчук, А. А. Кириченко. – Днепропетровск : Изд-во ДГУ, 1994. – Ч. 4: Проблемы судебной одорологии. – 168 с.

13. Вандер М. Б. Понятие и значение микрочастиц в криминалистике / М. Б. Вандер // Ленингр. ун.-т. Правоведение. – М., 1978. – № 2. – С. 70–80.
14. Вандер М. Б. Работа с микрообъектами при расследовании преступлений : учеб. пособие / М. Б. Вандер, Н. И. Маланьина. – Саратов : СВШ МВД России, 1995. – 118 с.
15. Винберг А. И. Криминалистическая одорология // Криминалистика на службе следствия / А. И. Винберг. – Вильнюс : Прокуратура Лит. ССР, 1967. – С. 5–16.
16. Винберг А. И. Криминалистическая одорология / А. И. Винберг // Соц. законность. – М., 1971. – № 11. – С. 52–57.
17. Выгналек Инж Олдри Криминалистическая одорологическая идентификация : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / Инж Олдри Выгналек ; [пер. с чеш. Торгово-промышленная палата Москвы. Отдел переводов]. – Прага, 1985. – 23 с.
18. Габель Ю. Б. Использование биологических методов в судебной экспертизе : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук; Московский ун-т МВД России / Ю. Б. Габель. – М., 2005. – 21 с.
19. Ганшин В. М. От электронной модели к «электронному носу». Новые возможности параллельной аналитики / В. М. Ганшин, А. В. Фесенко, А. В. Чебышев // Специальная техника. – М., 1999. – № 1–2. – С. 44–48.
20. Гвахария О. Г. О некоторых применениях теории информации и теории игр в криминалистике (вопросы методологии и управления) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / О. Г. Гвахария. – М., 1975. – 17 с.
21. Герсбах Р. Дрессировка полицейских собак / Р. Герсбах. – Петроград : Издание Губинского, 1924. – 144 с.
22. Грошенкова О. А. Использование запаховых следов человека в расследовании преступлений : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / О. А. Грошенкова ; Сарат. акад. права. – Саратов, 2000. – 20 с.
23. Ищенко Е. П. От вас пахнет преступлением // Криминалисты раскрывают тайны. – Свердловск : Среднеуральское кн. изд-во, 1982. – С. 61–68.
24. Ищенко Е. П. Прочие следы. Запаховые следы / Е. П. Ищенко // Криминалистика : учебник / [под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина]. – М. : Высш. шк., 2000. – С. 145–146.
25. Кельцев Н. В. Пути совершенствования методики сбора запаховой информации в целях установления личности при помощи поисковых собак / Н. В. Кельцев, В. Н. Мухин // Возможности применения современных технологических методов и средств в криминалистике. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1979. – С. 32–36.

26. Кириченко А. А. Классификация микрообъектов и их значение при расследовании преступлений против личности : дис. ... канд. юрид. наук / А. А. Кириченко ; Киевск. гос. ун-т им. Тараса Шевченко. – К., 1992. – 335 с.

27. Кириченко А. А. Судебная одорология : монография / А. А. Кириченко, П. Д. Биленчук, Н. И. Клименко. – Днепропетровск : Изд-во ДГУ, 1994. – 150 с.

28. Кириченко А. А. Проблемы судебной одорологии : [монография] / А. А. Кириченко. – Харьков : Основа, 1997. – 280 с.

29. Кириченко А. А. Собираание и возможности использования микрообъектов и следов запаха в уголовном судопроизводстве : учеб. пособие / А. А. Кириченко. – Симферополь : РИО КИЭХП, 1998. – 208 с.

30. Кириченко А. А. Криминалистика. Полный комплект учебно-методического обеспечения повышения квалификации следователей : учеб. пособие / А. А. Кириченко, В. Д. Басай. – Одесса : НИ РИО ОИВД, 2001. – 332 с.

31. Кириченко А. А. Основы юридической одорологии (теорология, правовая процедура, методика) : монография / А. А. Кириченко, В. Д. Басай, А. М. Щитников. – Ивано-Франковск ; Мн. : Изд-во Плай, ГЭКЦ МВД РБ, 2001. – 768 с.

32. Кириченко О. А. Одорологія : Лекція № 10 / А. А. Кириченко, В. Д. Басай. – К. : РВВ КІВС, 2002. – 86 с.

33. Кириченко О. А. Основы юридичної одорології. Лекція № 7 / А. А. Кириченко, В. Д. Басай // Актуальні проблеми юридичної науки : навч. посібник для магістрів-правознавців. – Івано-Франківськ : Вид-во Плай, 2001. – С. 157–294.

34. Кисин М. В., Петранек Г. и др. Использование консервированного запаха в раскрытии преступлений : пособие / М. В. Кисин, Г. Петранек и др. ; [под общей ред. М. В. Кисина]. – М. ; Берлин : ВНИИ МВД СССР, КИННП МВД ГДР, 1983. – 120 с.

35. Крылов И. Ф. Криминалистическая одорология / И. Ф. Крылов // В мире криминалистике : монография. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1980. – С. 248–263.

36. Крутова В. И. Идентификация особей по обонятельным сигналам некоторых видов позвоночных : автореф. дисс. ... канд. биол. наук / В. И. Крутова ; ИЭ МЭЖ РАН. – М., 1993. – 24 с.

37. Крутова В. И. Устойчивость индивидуального запаха серой крысы / В. И. Крутова, К. Т. Сулимов // Синатропия грызунов. Материалы 2-го Сопещания. – М. : ИЭМЭЖ РАН, 1994. – С. 158-162.

38. Ланцедова Ю. О. Сутність і послідовність роботи з особистісними і речовими доказами у кримінальному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Юлія Олександрівна Ланцедова ; Харк. нац. ун-т вн. справ. – Харків, 2009. – 229 с.

39. Ларин А. М. Правила о допустимости доказательств и защита / А. М. Ларин // Стецовский Ю. И., Ларин А. М. Конституционный принцип обеспечения обвиняемому права на защиту : монография. – М. : Наука, 1988. – С. 296-304.

40. Ларин А. М. Поговорим о собаках / А. М. Ларин // Криминалистика и паракриминалистика : науч.-практ. и учеб. пособие. – М. : БЕК, 1996. – С. 149–164.

41. Мазитова Р. М. Обоняние и его моделирование : монография / Р. М. Мазитова, В. Н. Охотская, Б. У. Пучкин. – Новосибирск : Наука, 1965. – 119 с.

42. Менцл П. Микроследы и их роль в раскрытии и расследовании преступлений : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / Павел Менцл. – М., 1978. – 17 с.

43. Методические и процессуальные аспекты криминалистической одорологии // Сб. науч. тр. – М. : ЭКЦ МВД России, 1992. – 88 с.

44. Методика подготовки и тактика применения специальных собак по поиску взрывчатых веществ, оружия, боеприпасов и наркотических средств в пассажирских поездах международного сообщения : методическая разработка. – К. : ООСС МВД Украины, 1995. – 18 с.

45. Моисеева Т. Ф. Методология комплексного криминалистического исследования потожировых следов человека : дисс. ... д-ра юрид. наук / Т. Ф. Моисеева ; Ак. управления МВД России. – М., 2002. – 307 с.

46. Отбор, дрессировка, повышение квалификации поисковых собак взрывчатых веществ : метод. пособие. – Дунакеси : Респ. управление полиции, Училище дрессировки служебных собак, 1996. – 46 с.

47. Памятка по изъятию запаховых следов человека на местах происшествия и отбору образцов индивидуальных запахов проверяемых лиц / В. И. Старовойтов, К. Т. Сулимов. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1988. – 7 с.

48. Панфилов П. Б. Основные принципы обеспечения достоверности исследований запаховых следов человека с использованием собак-детекторов в судебной экспертизе : учеб. пособие / П. Б. Панфилов. – М. : Изд-во Юритинформ, 2007. – 264 с.

49. Райт Р. Х. Наука о запахах : монография / Р. Х. Райт. – М. : Мир, 1966. – 224 с.

50. Россинская Е. Р. Криминалистическая одорология и ее использование в раскрытии и расследовании преступлений / Е. Р. Россинская // Криминалистика : учебник / [под ред. А. Ф. Волынского]. – М. : Закон и право, 2000. – С. 108–118.

51. Рошин А. И. Криминалистическая одорология / А. И. Рошин, П. Д. Биленчук, Г. Е. Омельченко // Рошин А. И. Книга криминалиста : практ. пособие / А. И. Рошин, П. Д. Биленчук, Г. Е. Омельченко. – К. : Украина, 1995. – 413 с. Книга криминалиста : практ. пособие. – К. : Украина, 1995. – С. 118–133.

52. Руденко В. П. Теория и практика обучения курсантов-кинологов в военно-учебных заведениях (1945-1997 гг.) : дисс. ... канд. пед. наук / В. П. Руденко ; Ак. погран. войск Украины. – Хмельницкий, 1998. – 229 с.

53. Салтевский М. В. Криминалистическая одорология. Работа с запаховыми следами : лекция / М. В. Салтевский. – К. : КВШ МВД СССР, 1976. – 46 с.

54. Салтевский М. В. Использование запаховых следов для раскрытия и расследования преступлений : лекция / М. В. Салтевский. – К. : КВШ МВД СССР, 1982. – 52 с.

55. Салтевский М. В. Запаховые следы в следственной практике : учеб. пособие / М. В. Салтевский, В. Н. Глишко. – К. : УМК ВО, 1992. – 54 с.

56. Салтевский М. В. Криминалистическое следоведение. Следы запаха человека (криминалистическая одорология) / М. В. Салтевский // Криминалистика : учеб.-практ. пособие. – Харьков : Рубикон, 1997. – С. 141, 277–290.

57. Самойлов Г. А. Следы запаха / Г. А. Самойлов // Химия и жизнь. – М., 1972. – № 10. – С. 64–69.

58. Селиванов Н. А. Установление человека по запаху / Н. И. Селиванов, В. И. Старовойтов // Соц. законность. – М., 1991. – № 11. – С. 40–44.

59. Старовойтов В. И. Методологические и процессуальные аспекты идентификации человека с использованием собак-детекторов : дисс. ... канд. юрид. наук / В. И. Старовойтов ; Ак. управления МВД России. – М., 2005. – 202 с.

60. Сулимов К. Т. Использование запаховой информации с мест происшествий в раскрытии и расследовании преступлений : метод. рекомендации / В. И. Старовойтов, К. Т. Сулимов. – ВНИИ МВД СССР, 1989. – 48 с.

61. Сулимов К. Т. Кинологическая идентификация индивидуума по обонятельным сигналам : дисс. ... канд. биол. наук / К. Т. Сулимов; ИПЭиЭ РАН. – М., 1995. – 146 с.

62. Топорков А. А. Криминалистическая одорология / А. А. Топорков // Криминалистика : учебник / [под ред. В. А. Образцова]. – М. : Юрист, 1995. – С. 233–236.

63. Федоров Г. В. Теория и практика использования одорологии в борьбе с преступностью : дис. ... канд. юрид. наук / Г. В. Федоров ; Академия МВД РБ. – Мн., 1999. – 144 с.

64. Федоров Г. В. Одорология: запаховые следы в криминалистике: Монография / Г. В. Федоров. – Мн. : Амалфея, 2000. – 144 с.

65. Фридерикс Ф. Собака-ищейка / Ф. Фридерикс. – Харьков, 1924. – 224 с.

66. Цветков П. П. Об использовании обонятельного анализатора в целях криминалистического отождествления личности / П. П. Цветков // Изв. высш. уч. заведений. Правоведение. – Л., 1970. – № 3. – С. 134–137.

67. Шиканов В. И. Применение служебно-розыскных собак при расследовании преступлений: Метод. рекомендации для следователей органов прокуратуры и МВД / В. И. Шиканов, Н. Н. Тарнаев. – Иркутск, Чита : Изд-во Ирк. гос. ун-та, 1973. – 55 с.

68. Шиканов В. И. Запаховые микроследы: криминалистическое значение, процессуальный статус, возможность исследования на идентичность : учеб. пособие / В. И. Шиканов, Н. Н. Тарнаев. – Иркутск : Изд-во Ирк. гос. ун-та, 1974. – 82 с.

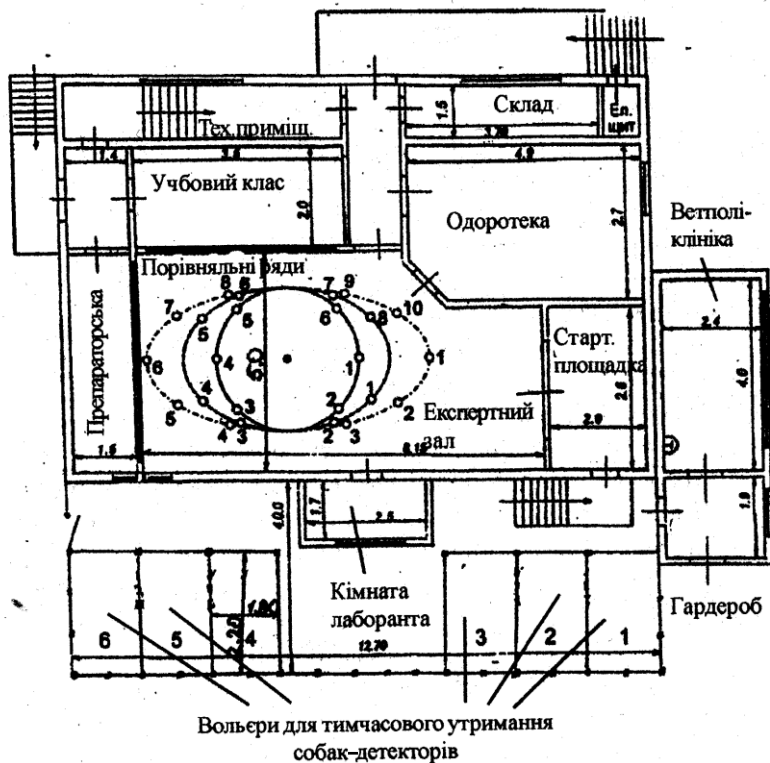
69. Шиканов В. И. Запаховые микроследы / В. И. Шиканов // Актуальные вопросы уголовного судопроизводства и криминалистики в условиях современного научно-технического прогресса : монография. – Иркутск : Изд-во Ирк. гос. ун-та, 1978. – С. 96–99.

70. Schoon G. A. A. The performance of dogs in identifying humans by scent: Proefschrift ter verkrijging van de graad van Doctor aan de Rijksuniversiteit te Lei-den / G. A. A. Schoon. – Hollandia, 1997. – S. 144.

ДОДАТКИ

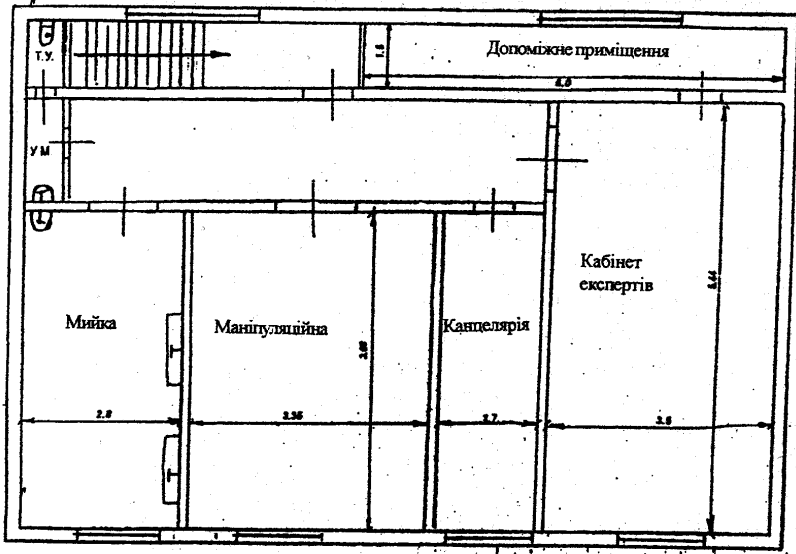
ПЛАН-ПРОЕКТ ТИПОВОЇ ОДОРОЛОГІЧНОЇ ЛАБОРАТОРІЇ

Додаток 1



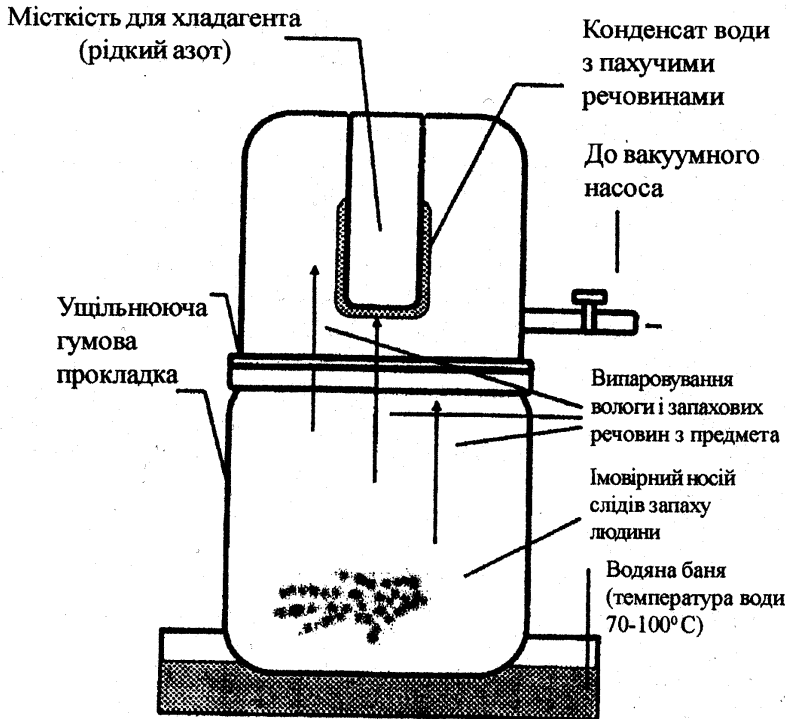
I поверх

- Перший порівняльний ряд на 6 експертних об'єктів
- - - Другий порівняльний ряд на 8 експертних об'єктів
- · - Третій порівняльний ряд на 10 експертних об'єктів



II поверх

СХЕМА ВАКУУМНОЇ КРІОГЕННОЇ УСТАНОВКИ



ЗМІСТ

<i>План-конспект проведення 2-годинної лекції</i>	3
<i>Питання 1. Хронологія розвитку, напрямки, поняття, система і дисциплінарний статус одорології</i>	4
<i>Питання 2. Фізичні і криміналістичні властивості та механізм утворення і сприйняття слідів запаху людини</i>	19
<i>Питання 3. Класифікація слідів і зразків запаху людини та інших речових джерел</i>	29
<i>Питання 4. Загальні положення збирання слідів та отримання зразків запаху людини</i>	33
<i>Список використаної літератури</i>	46

ДОДАТКИ

<i>Додаток 1. План-проект типової одорологічної лабораторії</i>	52
<i>Додаток 2. Схема вакуумної криогенної установки</i>	54

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

КОРОСТАШОВА Тетяна Олександрівна
ЛАНЦЕДОВА Юлія Олександрівна, канд. юрид. наук
ТУНГУЛА Олександра Сергіївна

КУРС ЛЕКЦІЙ

З КРИМІНАЛІСТИКИ

ОСНОВИ ОДРОЛОГІЇ

За наук. ред. проф. О. А. Кириченка

Випуск 183

Редактор *Н. Засядько*.

Комп'ютерна верстка *К. Дорофєєва*. Технічний редактор *О. Новосадовська*.
Друк *О. Полівцова*. Фальцювально-палітурні роботи *Ю. Шаповалова*.

Підп. до друку 03.04.2012 р.

Формат 60x84^{1/16}. Папір офсет.

Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.

Умовн. друк. арк. 3,26. Обл.-вид. арк. 2,72.

Тираж 100 пр. Зам. № 3820.

Видавець і виготовлювач: ЧДУ ім. Петра Могили.

54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десанників, 10.

Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: vrector@chdu.edu.ua.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3460 від 10.04.2009 р.